

Lang László

Gömör és a „nagy” impériumváltás első évei (1919–1922)

„És beköszöntött az óra, amikor haldoklik az Isten”
(Végel László)

Ma már köztudott tény, hogy az I. világháború végét az Osztrák-Magyar Monarchia lényegében csak a „nevében” élte meg. Az 1918. november 3-i kapituláció megkötésekor a dualista birodalom romjain friss utódállamok sora „virágzott” fel. A Felvidék megszállásában és katonai pacifikálásában 1918 decemberében és 1919 januárjában már az időközben Olaszországból „hazahozott” csehszlovák légiós csapatok is részt vettek. A kitűnően felszerelt és olasz tisztek vezetése alatt álló két légiós hadosztály az akkori csehszlovák haderő aránylag legütöképesebb részét képezte. 1918. december 28-án vonultak be a csehszlovák csapatok Eperjesre, 29-én Kassára, 1919. január 1-én pedig Pozsonyt is megszállták.

1919. január 12-én Tiszolc felől Rimaszombatba is befutott az ún. olasz-csehszlovák legionárius vonatszerelvény, amelynek katonái megszállták Gömör-Kishont vármegye székvárosát. Mára az is köztudottá vált, hogy a csehszlovák csapatok sikeres felvidéki előrenyomulását sehol nem a tényleges fegyveres erejük biztosította (csupán pár ezer légiósról van szó), hanem a háborúban győztes nagy protektorai (legfőképp Franciaország és Olaszország) kegye, valamint az akkori „tehetetlen és lehetetlen” magyarországi belpolitikai helyzet. A Felvidéken – így Gömörben is – kialakult hatalmi vákuum kitöltésére az amúgy meglehetősen alacsony harci értéket képviselő csehszlovák alakulatok is elegendőnek bizonyultak.

Ezek a csapatok 1919. január 20-ig voltaképpen minden nagyobb fennakadás nélkül megszállták az ún. **Pichon**-féle demarkációs vonallal határolt észak-magyarországi területeket, sőt néhány esetben önkényesen még azt is átlépték. Önhatalmúlag szállták meg pl. Balassagyarmat városát is, igaz csak röpké időre, ugyanis a város hős lakossága kiűzte a betolakodó idegeneket.

I. Új „rend” születik

A Csehszlovák Köztársaság létrehozása 1919 tavaszára befejezettnek volt mondható. Az ügyes diplomáciai manővereknek, a személyes kapcsolatoknak, s nem utolsósorban a „mindenkit” megtévesztő hazugságoknak, hamis propagandának köszönhetően az új köztársaság Európa egyik legtarkább, soknemzetiségű államává vált.

A megszálló csehszlovák csapatokkal szinte egy időben a cseh és morva országrészekből csendőri alakulatok is érkeztek a Felvidékre. A katonai birtokbavétel után megjelentek az „új” hivatalnokok és közalkalmazottak is, túlnyomórészt csehek. Szlovákok kezdetben csak elvétele, vagy gyéren képviseltették magukat a „közéletben”, kezdetben ugyanis érdekes jelenség volt tapasztalható a szlovák értelmiség körében: nem szívesen vállaltak tisztségeket a kiépülő új államapparátusban. Az új rendszert még

igen képlékenynek hitték.

A Felvidék – így Gömör – magyar, német, de helyenként szlovák lakossága nem vett vagy nem akart tudomást venni a kialakult új politikai helyzetéről. Ezt az állapotot sokan ideiglenesnek tartották. Sőt, a Felvidék különböző városaiban (Rimaszombatban is) újabb és újabb tüntető megmozdulásokra került sor a megszálló csapatokkal és államhatalommal szemben. A megszálló csehszlovák haderő és karhatalom viszont a legdrasztikusabb eszközöktől sem riadt vissza, s ha szükségesnek mutatkozott, véres kegyetlenséggel biztosította hatalmát a birtokba vett felvidéki területeken (pl. pozsonyi sortűz 1919. február 12.). A megszálló cseh katonaság – helyenként a szlovák lakosság egy részének segédletével, nem ritkán azonban annak tiltakozása ellenére – sorozatban rongálta meg, illetve távolította el a magyar műemlékeket, főleg az 1896-os Millennium, a **Rákóczi**-szabadságharc, valamint az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc emlékeit. Ez lett a sorsa megannyi **Rákóczi**-, **Kossuth**- vagy **Széchenyi**-szobornak is – pl. **Rónai János** alkotása Rozsnyón (Kossuth), vagy Széchenyi István városkerti mellszobrának ledöntése 1919-ben Rimaszombatban – amit aztán az 1938-as visszacsatolás után ünnepélyesen újraavattak, hogy aztán újra – s immár végleg – ledöntsék és megsemmisítsék 1945-ben. Ez ellen a kultúrbarbarizmus ellen az európai sajtó is felemelte szavát, de hiába.

Rábely Miklós neves rimaszombati polgár és nyomdatulajdonos szavaival élve: „Az 1919. év végéig még semmiben nem volt tájékozódásunk. De önmagunkon tapasztalhattuk, hogy új uraink bátran és céltudatosan berendezkednek. Hitték és érezték, hogy ezen a földön ők az élet és halál urai, s ezt nekünk mindig szem előtt kellett tartani. Az egész vonalon éreztették a tőlük való függőségünket. S ugyanakkor kezdtük tapasztalni egyes magyar stréberek szemérmetlen átváltozását. Siettek a meghirdetett szlovák nyelvtanfolyamra beiratkozni és minden műsoros előadásikon részt venni.”

Így, immár nem hivatalosan is megtörtént az impériumváltás, és elkezdődött egy új államhatalom berendezkedése a volt észak-magyarországi területeken.

A csehszlovák hatóságok újabb lépése a magyar jellegű keresztény és nemzeti ünnepek megtartása ellen irányult. 1921-től törvényrendelettel tiltották meg a *Szózat*, *Himnusz* éneklését, ill. március idusának, **Szent István** napjának és az aradi vértanúk napjának ünnepélyes, hivatalos megtartását. A törvényszegőket börtönbüntetéssel, pénzbírsággal vagy az országból való kitiltással sújtották.

A törvényrendelet ugyanúgy büntette az engedetlen kereskedőket vagy akár kocsmárosokat is (ha cenzúrázatlan könyvet árusított, ill. az „ünnepek” alatt zárva tartott az illető). Újabb jelenségeként elterjedt a Csehszlovák Köztársaságból való tömeges elvándorlás – a Felvidék magyarságának tízezres nagyságrendű tömegeinek ön-

kéntes, vagy „megsegített” eltávozására „csonka” Magyarországra. Az állami, megyei, közigazgatási, karhatalmi, a postai és vasúti közalkalmazottak jelentős része már be sem várta a cseh megszállást, hanem többnyire ingóságait is hátrahagyva elmenekült szolgálati helyéről. A helyben maradottak számát aztán tovább ritkították a bevonuló csehszlovák katonai és polgári hatóságok részéről foganatosított kiutasítások. Ürügyként leggyakrabban a csehszlovák állampolgárság „rendezetlen” kérdése szolgált. A rendezetlen állampolgárságúak ezreit aztán hivatalosan is a külföldiek kategóriájába sorolták (természetesen túlnyomóan magyar nemzetiségűeket), akikre állandóan az országból (szülőföldjükéről!) való kiutasítás veszélye leselkedett. A kiutasítások a legtöbb esetben a méltányosság és a humanitás teljes mellőzésével zajlottak. Ennek egyik példája volt Gömör-Kishont volt alispánjának, **Fornéthy Gyulának** és családjának 1920-ban történt kiutasítása, s velük együtt még több tucat helybéli polgári (t.i. rimaszombati) család kiebrudalása. (A magyarországi *Országos Menekültügyi Hivatal* kimutatásai szerint a Felvidéket 1918–20 között mintegy 100 000 személy hagyta el.) Az embertelen akcióról a helybéli, Rimaszombat városában megjelenő kiscgazda párti lap is megrökönyödve írt: *„Három nap alatt kitenni valakit a lakásából, s rábízni családok sorsát a rideg véletlenre, nem vall felebaráti szeretetre... Szerintünk, aki kormányoz, annak is embernek kell lennie!”*

A helyi lakosság, főképp a *Rimaszombati Takarékpénztár* és a *Polgári Kör* – alázatos szívvel igyekezett segíteni az elbocsátott, kiutasított vagy kényszernyugdíjazott magyar tisztviselők gyermekein, hogy folytathassák, vagy befejezhessék tanulmányaikat.

A kiutasítások kivitelezését és végrehajtását a Šrobárféle (Dr. **Vavro Šrobár** Szlovákia teljhatalmú minisztere 1918–20 között) minisztérium intézte. Kezdetől fogva éberrel figyelte és számon tartotta a „külföldieknek” minősített felvidéki magyarokat. A kiutasítás problémáját a minisztérium több, 1919–1920 között kibocsátott rendelettel szabályozta. A rendeletek értelmében „külföldieknek” minősíthető mindenki, akinek a hatóságok bármilyen okból kifolyólag nem adták meg a csehszlovák állampolgárságot – hivatali állameskü megtagadása, az állambiztonságra és közrendre veszélyes egyének, állandó foglalkozást nem űző személyek, idegen államban (pl. Magyarország) hivatalviselő személyek stb. Az 1921. évi megyei jelentés a megye területéről történő kiutasításokat helytelenül, de szándékosan ún. „repatriáció”-ként, „viszszatelepülés”-ként tüntette fel.

A 14647/21. sz. rendelet pedig ugyanakkor megtiltotta a már „kiutasított” külföldieknek a megye területére, ill. a csehszlovák állam területére történő belépését, amit 1922-ben a repatriánsokra is kiterjesztett. Nem csoda, hogy 1921–22-ben megnőtt az illegális „határsértők” száma.

A Gömör-Kishont megyei hivatal által „külföldi”-ként számontartottokról járások, ill. járási jogú városok szerinti bontásban a következő, 1921-ben készült táblázat nyújt áttekintést.

Város, járás	Külföldi (idegen)
Rimaszombat	677
Jolsva	83
Rozsnyó	206
Rimaszombati járás	345
Rozsnyói járás	521
Tornaljai járás	324
Feledi járás	495
Ratkói járás	36
Nagyrocei járás	84
Felsőgarai járás	83

II. Nyelvében él(hetne) a nemzet...

A magát oly „demokratikus”-nak feltüntető Csehszlovák Köztársaság formálisan az ország minden polgárának biztosította anyanyelve szabad használatának jogát – elsősorban a magánéletben, vallást érintő és kereskedelmi ügyekben, sajtóban, vagy pedig népgyűlésen (1920. február 29-i nyelvtörvény), az állami hivatalokban és a bíróságokon ez a jog a nemzeti kisebbségekhez tartozó polgárokat azonban már csak abban az esetben és ott illette meg, ahol egy bírósági járás területén egy adott kisebbség aránya elérte a 20%-ot. Az elvek és a mindennapok gyakorlata között azonban ezen a téren is óriási űr tátongott. Az állami (járási, megyei) hivatalok sok helyen már kezdetől fogva (1918–19) szabotálták, és igyekeztek a magyarság nyelvhasználati jogait korlátozni, ill. kiszorítani a közéletből. Az államhatalom sok esetben „elnéző” magatartást tanúsított, sőt „jóindulatú” támogatását fejezte ki különböző nacionalista társadalmi szervezetekkel szemben – mint pl. a *Csehszlovákiai Sólymok Közössége* (*Československá obec sokolská*), vagy a *Nemzetvédelem* (*Národná Ochrana*) vagy éppenséggel a *Legionárusok Szövetsége a mi szlovák nyelvünkért* (*Zväz Legionárov za tú našu slovenčinu*).

Ma egy-két magyarellenes nyelvi intézkedés szinte már tragikomikusnak tűnhet, de abban az időben ezek szívet, lelket keserítette meg. Mint például a Nagyrocei járás szolgabírájának, **Sousedik**nek egyik hirdetménye. Sousedik volt Gömör vármegyében **Daxner** mellett a magyar nyelv elleni harc egyik jeles zászlóvivője. A derék szolgabíró egyszerűen úgy rendelkezett, hogy területéről kitiltja a magyar énekeket. Hivatalos körlevélben adta tudtára mindenkinek, akit illetett: *„Ezen hirdetmény értelmében minden korcsmában és nyilvános helyiségben, az utcán és kirándulásokon a magyar énekek éneklése a legszigorúbb büntetés terhe mellett el van tiltva. A korcsmában ennek betartásáért a vendéglősöket és korcsmárosokat teszem felelőssé. Ha nem idevaló polgár követi el a tettet, akkor a köztársaság területéről azonnal ki lesz utasítva. Az idevalósiakat pedig ismételtlen figyelmeztetem, hogy a rendelet ellen vétőket a legszigorúbb büntetéssel fogom sújtani.”*

A magyar nyelvű sajtó sem kerülhette el a sorsát. Igyekeztek minden téren visszaszorítani, így 1919–1921 között a megye területén is általános csökkenés mutatható ki. Az 1921-es év végi megyei értesítőből kitűnik, hogy a megye területén 4 valamirevaló folyóirat jelent meg. Ezek közül első helyre sorolta az egykor méltán

népszerű *Gömör-Kishont* szlovákká vedlett „jogutódját”, a *Gemer-Malohontot*, melynek szerkesztője az a bizonyos **Ján Uram** volt, aki az egyik legszélsőségesebb magyargyűlölő szinonimája lett Rimaszombatban. A hivatalos értesítő az újságot (hetilap) társadalmi, népnevelő jellegűnek és pártatlannak tüntette fel, de uszító és becsmérlő cikkei épp az ellenkezőjéről tettek tanúbizonyságot. A magyar sajtókiadás lecsökkent választékából említésre méltó a Rozsnyón szerkesztett és az Országos Keresztényszocialista Párt támogatásával kiadott *Sajó-Vidék*.

Rimaszombatban az egykori Gömör-Kishont szerepét átvette a *Gömör* (helyi politikai és társadalmi folyóirat), valamint a *Magyar Gazda*, amely gazdasági kérdésekkel foglalkozott leginkább. Az utóbbi kezdetben a *Gömör-Nógrádi Gazdasági Egyesület* hivatalos lapjaként indult, majd az egyesület feloszlata után a lap szerkesztését az *Országos Kisgazda és Földműves Párt* vette át.

Gömör-Kishont megye iskolái (1921-es állapot)

A) Rimaszombati tanfelügyelőség*

Jellege	Iskolatípus	Iskolák száma	Tanulók száma	Tanítók száma	Iskolai látogatottság
Állami	Polgári	2/Sk	386*	8	82%
	Polgári	1/Hu		6	82%
	Középiskola	1/Sk	91	2	90%
	Népiskola	6/Sk		15	89%
	Népiskola	9/Hu	1600*	25	89%
Római katolikus	Elemi	6/Sk	1590*	7	79%
	Elemi	22/Hu		25	79%
Evangélikus/Protestáns	Elemi	41/Sk	2274*	46	82%
	Elemi	5/Hu		5	82%
	Középiskola	1/Sk	479*	3	90%
Középiskola	1/Hu	14		90%	
Reform.	Elemi	26/Hu	1460	29	81%
Magánjellegű**	Polgári	3/Sk	386	14	82%
	Középiskola	3/Sk	570	19	90%
	Népi elemi	3/Sk	250	5	85%

* Az egyházi, polgári, de az elemi népiskolák tanulóinak összlétszáma is nemzetiségi megoszlás nélkül szerepel.

** A magánjellegű (közalapítványi) iskolákat az állam hathatós támogatásával a *Sokol*, a *Matice slovenská* és a *Slovenská liga* létesítette (olykor színmagyar településeken).

Sk = szlovák, Hu = magyar

Nemcsak a közéletből, de az oktatás területéről is igyekeztek száműzni a magyar nyelvet. Tervezetten és céltudatosan sorvasztották el a korábban virágzó felvidéki magyar iskolahálózatot. A pozsonyi *Erzsébet Tudományegyetemet* 1919-ben (helyét a *Komenský Egyetem* vette át), a kassai és eperjesi jogi akadémiát 1922-ben, a selmecbányai bányászati és erdészeti akadémiát ugyancsak 1919-ben „államosították”. Az intézmények Magyarországra menekültek át. 1921-re a felvidéki magyar középiskolák száma 7-re csökkent (46-ról). Az iskolák egy részét 1921-re a megye területén is államosították, de a megyei jelentés igencsak fájlalta a rimaszombati *Egyesült Protestáns Gimnázium* „megkésétt” államosítását, ahol természetesen ebben az időben már a harmadik szlovák tanfelügyelőség is megnyitották.

Az iskolai tanfelügyelőség leginkább az iskolák rossz műszaki állapota miatt, ill. egyes szlovák intézmények

B) Rozsnyói tanfelügyelőség*

Jellege	Iskolatípus	Iskolák száma	Tanulók száma	Tanítók száma	Iskolai látogatottság
Állami	Közép	1	243	16	88%
	Polgári	1	135	6	82%
	Elemi	19	2493	49	80%
	Kisdedóvó	13	369	12	?
Önkormányzati	Elemi	4	255	4	79%
	Kisdedóvó	3	106	3	?
Római kat.	Polgári	1	172	4	94%
	Elemi	26	2161	33	81%
	Kisdedóvó	1	41	1	?
Evangélikus	Polgári	1	194	5	83%
	Elemi	29	1632	28	81%
Reform.	Elemi	31	1347	32	78%
Izrael.	Elemi	1	82	1	84%
Magán**	Elemi	2	149	3	85%

* A rozsnyói tanfelügyelőségi körzet iskoláinál nem tüntették fel a nemzetiségi megoszlást.

** A magánjellegű (közalapítványi) iskolákat az állam hathatós segítségével a *Sokol*, a *Matica slovenská* és a *Slovenská tuga* hozta létesítette.

gyér tanári kara miatt nyugtalankodott (pl. a nagyrócei gimnáziumban a tanári kar 50%-a hiányzott). A megyei jelentés szerint az oktatás színvonala „kielégítő” volt az 1921-es esztendőben, s örömmel konstatálták, hogy a szlovák vidékeken a tanítóság már áttért a szlovák irodalmi nyelv használatára.

Ugyanakkor a magyar többségű járásokban a szlovák nyelv oktatása még hagy maga után kívánnivalót, igaz a nyelv oktatását csak 1921. szeptemberétől vezették be. Az „iskolakerülők” száma éppen ezekben a járásokban (Feledi, Tornaljai) a legmagasabb, bár a megyei hatóság ezt az őszi munkálatokkal, ill. a himlőjárvánnyal magyarázta. Az egyházi igazgatás alatt álló elemi népiskolák ill. középiskolák továbbra is igyekeztek megtartani a fontos hitbeli és nevelői küldetésüket, amelyekhez 1918 után „nemzetmentő-megtartó” szerepkör is társult. A főiskolai intézmények hiányából adódóan a megye magyar nemzetiségű értelmisége a közeli Miskolcon, egy darabig még Kassán, vagy pedig a német tanítási nyelvű brünni egyetemen folytatta tanulmányait.

III. Csináljunk mi is politikát!

A háborús összeomlás, majd az utána bekövetkező impériumváltás voltaképpen a régi magyar politikai pártkezetek széthullását, gyakran a megszűnését is jelentette a Csehszlovákia részévé váló Felvidéken. Az egyedüli szervezet, amely tagsági bázisát tekintve túlnyomórészt magyarnak maradt, a *Magyar Szociáldemokrata Párt* volt. Ez a párt 1918 őszén ún. nemzeti tagozatokra hullott szét. A cseh megszállás alá került Felvidéken is gyorsan aktivizálódott a párt szlovák tagozata, amely rövidesen megszakította kapcsolatát a budapesti központtal és 1918. december 25-én Liptószentmiklóson kimondta az egyesülést a *Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárttal*. A Felvidék két legjelentősebb szociáldemokrata központja, Pozsony és Kassa a maga akkor még zömmel magyar és német nemzetiségű szervezett munkásságával nem vett tudomást a csehekkal kimondott szervezeti egyesületről. Budapesttől ugyan már elszakadtak, de Prágával nem érezték még „közelséget”, így a parlamenti választások közeledtével felvették a *Szlovenszkói Német-Magyar Szociáldemokrata Párt* nevet.

A Szociáldemokrata Párt helyi szervezetei 1920-ra Gömörben is újjáalakultak, s itt is nemzetiségi tagozatokra

osztódott a párt. Legerősebbnek azonban az egyesült *Csehszlovák Szociáldemokrata Párt* bizonyult, melynek titkárságai Gömörben Tiszolcon, Nyústyán, Pelsőcön, Nagyrócén és Rimaszombatban fejtettek ki jelentős tevékenységet. A párt az 1920-as választásokból győztesként került ki.

A fokozatosan szerveződő, újjáéledő felvidéki magyar pártpolitika igyekezett mindenütt a régi, államfordulat előtti alapokra építkezni. Ez a folyamat volt megfigyelhető a felvidéki keresztényszocializmus vonatkozásában is. Nem sokkal a Magyarország elleni 1919. évi tavaszi és nyári intervenció után a felvidéki keresztényszocialista szervezetek is kezdtek aktivizálódni. A világnézeti alapon politizáló keresztényszocialista mozgalomnak nagy hagyományai voltak még a világháború előtti időkből (1907-ben alapították). A keresztényszocializmus már az impériumváltás előtti években közismert volt nemzetiségi toleranciájáról. Az államfordulat után éledező és újjászerveződő mozgalom ezért mintegy magától értetődően fordult a Felvidék valamennyi polgárához, tekintet nélkül azok nemzetiségére. A keresztényszocialista elképzelés szerint a Felvidék keresztény lakossága összességének, történelmileg együvé tartozó valamennyi „óslakosának” egységes frontba kell tömörülnie a betolakodó és idegen csehekkel, valamint az internacionalista bolsevizmussal szemben. Az *Országos Keresztényszocialista Párt* központjai Léva, Kassa, Érsekújvár és Pozsony voltak. 1920 első hónapjaiban a párt erősödött, és további helyi szervezetei jöttek létre szerte a Felvidéken.

A keresztényszocialisták mellett némi késéssel további magyar pártalakítási próbálkozások is történtek. Komáromban 1920. február 17-én mondták ki **Füssy Kálmán** vezetésével az *Országos Magyar Kisgazda és Földműves Párt* (OKP) megalakulását. Ez a párt is a régi, a háború előtt lerakott alapokra építkezett. A **nagyatádi Szabó István** vezetésével 1909-ben létrehozott *Függetlenségi és 48-as Országos Gazdapártot* tartotta elődjének. A párt elnöke – az Országos Keresztényszocialista Párt listáján képviselői mandátumot szerzett – **Szentiványi József** bejei földbirtokos lett. Gömörben Rimaszombat (ahol a titkársága is működött) és Rozsnyó volt a központja. A kisgazdapárt megalapításában Gömörben oroszlánrésze volt a később feloszlott *Gömör-Nógrádi Gazdasági Egyesületnek*. Az egyesület feloszlása után tagsága beépült az OKP-ba. A párt választóbázisát leginkább a Feledi és a Tornaljai járás alkotta, ahol nagyszámú református közösség élt. Megyei nagygyűlésüket 1921-ben Rimaszombatban (május 21.) és Rozsnyón (július 7.) tartották.

Komáromban ugyanakkor újabb magyar pártalapításra is sor került. A város notabilitása 1920. február 22-én összehívott alakuló ülését azonban a csehszlovák katonai karhatalom erőszakkal feloszlatta, így végül 1920. február 29-én alakult meg (**Gaál Gyula** vezetésével) a *Magyar Nemzeti Párt* (MNP), amelynek szinonim megnevezéseként a *Magyarok Szövetsége* kifejezés is szerepelt. Ez az elnevezés nem volt véletlen, hisz a MNP-t annak szervezői a felvidéki magyarság egységes, osztályok és társadalmi

rétegek fölött álló, minden magyar embert magába foglaló politikai tömörüléseként szándékozták megnevezni. Gömör területén azonban ez a párt csak csekély bázissal rendelkezett, alig érte el az 1%-ot. Az első parlamenti választások hírére felgyorsult a pártok szerveződése és politikai aktivitása. A csehszlovák belügyminiszeri rendelet a képviselőházi választások időpontját 1920. április 18-ra, a szenátusi választásokét pedig április 25-re írta ki. (Az I. Csehszlovák Köztársaságban kétkamarás parlament volt.)

A választások közeledte a felvidéki magyarságot is komoly válaszút elé állította. Nehezen tudták eldönteni, részt vegyenek-e rajta, vagy bojkottálják azt? A magyarság vezetőinél azonban győzött a józanabb megfontolás, belátták, hogy egy választási bojkotthoz a felvidéki magyarság sem politikai, sem gazdasági, sem pedig társadalmi téren nincs kellőképpen megszervezve. Az államhatalom ekkorra ugyanis már a vármegyei és municipiális, valamint községi önkormányzatokat is sikeresen felszámolta, az érvényben levő katonai diktatúra pedig eleve lehetetlenné tette a sikeres bojkottot. Így a magyar vezetők többsége végül amellett foglalt állást, hogy a felvidéki magyarság vegyen részt a parlamenti választásokon, de továbbra is töretlenül ragaszkodjon a megszállt felvidéki területek lakosságának önrendelkezési jogához.

A pártok megpróbálkoztak közös választási platform való fellépéssel is (de mint ahogyan az a „magyaroknál” lenni szokott), a közös 1920. március 23-i pozsonyi megbeszélések azonban sikertelenül végződtek. Így végül külön listával indultak a pártok a választásokon. A parlamenti választásokon 1920-ban három magyar párt részvételét engedélyezték Szlovákiában: az *Országos Keresztényszocialista Párt*, *Országos Magyar Kisgazda és Földműves Párt*, valamint a *Szlovenszkói Német-Magyar Szociáldemokrata Párt* indulhatott.

Szlovákiát a csehszlovák hatóságok hét választókerületre osztották fel. Ezekről a kerületekről elmondható, hogy valóságos geográfiai torzszülöttek voltak. Gömör-Kishont megye területe 2 választókerületbe ékelődött: a Kassai és a Liptószentmiklósi kerületbe (1. számú térkép). A szlovákiai pártokat és választókat – tekintet nélkül azok nemzetiségi vagy politikai jellegére és hovatartozására – a 123/1920-as számú választójogi törvény 21. cikkelye is hátrányosan érintette. Ez kimondta, hogy a cseh országrészekben – a lengyel többségű tescheni választókerület kivételével – kerületenként 100 bejegyzett választópolgár ajánlásával kell benyújtani a kerületi választási bizottsághoz az egyes pártok jelölőlistáját, Szlovákiában viszont legalább 1000 választópolgár aláírása szükséges. Az 1920. évi parlamenti választások eredményei alapján a felvidéki magyarság – Kárpátalja nélkül – összesen 10 magyar képviselőt és 3 szenátort küldhetett a prágai Nemzetgyűlésbe.

A 10 képviselőből 4 volt keresztényszocialista, 4 szociáldemokrata, 2 pedig kisgazdapárti jelölt. Ugyanakkor a 3 szenátorból 2 volt szociáldemokrata, 1 pedig kisgazdapárti jelölt. A kassai választókerületből Gömör-Kishontot **Szentiványi József** bejei földbirtokos képviselte,

sikerrel. A tisztán szlovák pártok közül a megyében jelentős volt a *Szlovák Néppárt* (SĚS) és a *Szlovák Nemzeti és Parasztpárt*, amelyek jelentős választóbázissal rendelkeztek a megye északi vidékein. A választásokon megyénk területén az 5%-os határt nem érte el az *Egyesült Zsidópárt*, a *Csehszlovák Szocialista Párt*, valamint a *Magyar Nemzeti Párt* sem.

A választások eredményeit az alábbi táblázat szemlélteti, választóközrtek nélkül.

POLITIKAI PÁRT	SZAVAZATOK SZÁMA	
	KÉPVISELŐHÁZ	SZENÁTUS
1. Csehszlovák Szociáldemokrata Párt	45 374	36 666
2. Országos Keresztényszocialista Párt	18 353	---
3. Szlovák Nemzeti és Parasztpárt	10 687	8 181
4. Szlovák Néppárt	3 306	2 593
5. Országos Magyar Kisgazdapárt	---	3 103

IV. Az „irredenta” mozgalom Gömörben

A Gömör-Kishont megyét is érintő első határelképzelések az 1918. december 6-án meghúzott, ún. **Barta-Hodža**-féle demarkációs vonallal láttak napvilágot, melynek északi tengelyét a Nyüstya–Betlér–Nagyróce vonal alkotta volna. Ezt az elképzelést azonban csehszlovák kérésre módosította a francia kormány az 1918. december 23-án átadott **Vyx**-féle jegyzékkel, amely sokkal szigorúbb területi feltételeket szabott Magyarország számára, s már a magyarlakta Rimaszombatot is Csehszlovákiához csatolta. Ez az antanthatózat már nemcsak vegyes etnikumú területeket, hanem szintiszta magyar nemzetiségű településeket is elszakított a megyétől.

Ez a felosztás 1918 decemberétől egészen 1919 júniusáig tartott. A párizsi békekonferencia csak 1919. június 11-én döntött a végleges csehszlovák–magyar határvonalról, jóllehet az „igényelt” észak-magyarországi területeket a csehszlovák csapatok már jóval előbb „birtokba vették”. A megye (főleg) magyar lakossága eleve nem tudott, nem akart belenyugodni ebbe a lélek- és nemzetpusztító helyzetbe, ezért minden törvényes (s miután az etnikumot „törvényen és joron” kívül helyezték), akár „törvénytelennek” tartott kezdeményezéssel természetes módon szimpatizált. Így történhetett meg, hogy a magyar lakosság a magyar Vörös hadsereget 1919 tavaszán felszabadítóként fogadta, sőt önkéntesek százaival pótolta a hiányos harci alakulatokat. A csehszlovák ellenpropaganda az „irredenta” mozgalmat kezdetben a magyar bolsevista mozgalommal is összekötötte.

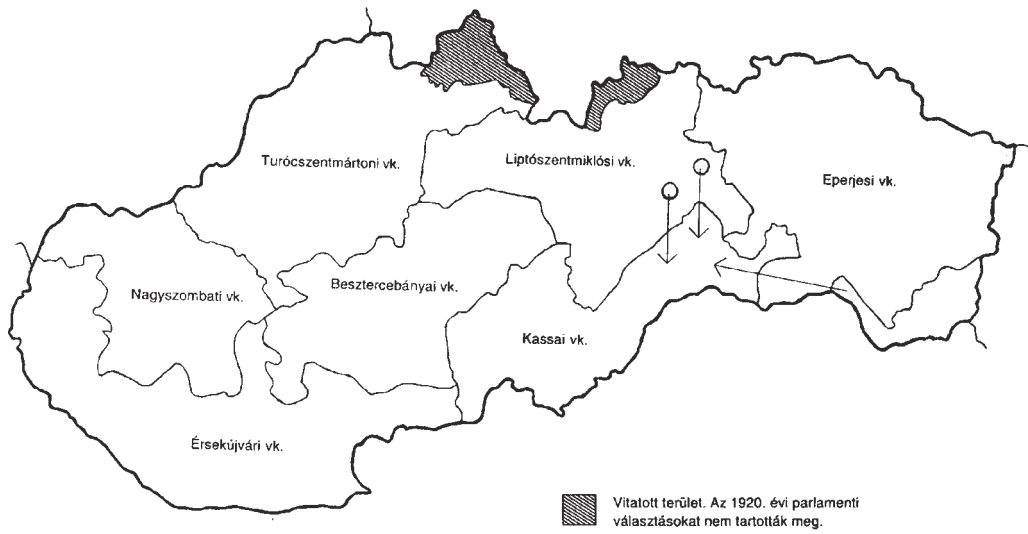
„Irredenta” mozgalom alatt a csehszlovák vezetés minden az új állam ellen irányuló belső és külső – számára ellenséges – államfelforgatói, államellenes propagandát folytató és uszító, az „új” határokat kétségbe vonó, vagy azon változtatni akaró cselekményt értett, történt az bár törvényes, vagy akár törvénytelen eszközökkel. Magyar irredentizmussal vádolták meg a megye egykori ha-

zafias vezetését is, ittmaradt képviselőit pedig állandó megfigyelés alatt tartották, folyamatosan zaklatták. A nemzetközi események és az instabil belpolitikai helyzet következtében Magyarországon 1919. március 21-én kitört proletárforradalom létrehozta a *Tanácsköztársaságot*, melynek tervei között ott szerepelt az ország idegen, betolakodóktól való megvédése is. A mohó, nagytévagyú „szomszédok” becsvágya ugyanis nem ismert határt, s ha terveik száz százalékgig valóra váltak volna, ma Magyarország Budapestre és környékére szorítkozna csupán. Politikai orientáltságtól függetlenül megállapítható, hogy a Magyar Tanácsköztársaság nagy „honvédő” háborúja magyar etnikai szempontokból kétségtávolan nemzetvédelmi stratégiát szolgált.

Az antant beleegyezésével megvalósított Magyarország-ellenes intervenció így kudarcba fulladt. A magyar Vörös hadsereg nevezetes „északi” hadjáratában nemcsak az „anyaországgá” lett „csonka” Magyarország területéről verte ki a betolakodó cseh csapatokat, de felszabadította – igaz csak rövid időre – a Felvidék északkeleti területeit is.

Gömör-Kishont megyében három fő csapásirányban haladt: Tiszolc, Csetnek és Rozsnyó irányában indult meg a támadás, és az előrenyomulás eredményeként sikerült az ellenséget a Tiszolc–Jolsva–Rozsnyó települési láncig visszaszorítani. Sajnos a gazdasági helyzet, ill. a nagy nemzetközi nyomás hatására (**Clemanceau** jegyzéke, miszerint, ha Magyarország azonnal ki nem vonja csapatait az újra visszafoglalt területekről, a szomszédos államokat uszítja rá) a Vörös hadsereg kénytelen volt visszavonulni. Ekkor már szükség is volt minden erőre, ugyanis a „szomszédok” megindultak Magyarország ellen, s Magyarország volt az I. világháború után az egyetlen olyan vesztes állam, melynek területét nem háborúban, de „békeidőben” szállták meg! (a románok a Tiszántúlt és Budapestet, a szerbhorvátok Pécsét, Szegedet). Miután a csehszlovákok 1919 júniusában újra „visszatértek”, az általuk irredenta mozgalomnak nevezett akciók sora is megújult. A lakosság további passzív vagy helyenként aktív ellenállását a megcsonkított anyaország is támogatta. A reményt egyik fél sem adta fel, a trianoni békekötésig meglévő időben megszorodott a propaganda jellegű röpcédulák és a Magyarországhoz való visszatérést hirdető transzparensek tömege.

Ilyen felhívás fogadta például a bánrévei állomáson átutazó közönséget is: „Vissza Magyarországhoz!” Még az 1921-es megyei jelentés is „fájlalta” és azonnali megszorító intézkedéseket helyezett kilátásba az „illegális” határátlépő diákokkal, vagy a volt megyei hivatalnokokkal szemben, akik nem átállanak gúnyt űzni a „demokratikus” Republikából, sőt illegális és bomlasztó politikai tevékenységet folytatnak az ittragadt megyei hivatalnokokkal szemben. Ennek egyik „záróakkordja” lett Fornéth Gyula volt megyei alispán kiebrudalása is az országból. Az 1921-es megyei kiértékelés a csehszlovák csendőrséget találta a legjobban szervezettnek, bár a magyarlakta járássokban kitért a közrendet megsértő és már egyszer kiu-

1. sz. térkép. Szlovákia választókerületei 1920-ban

2. sz. térkép. Szlovákia közigazgatási felosztása 1922. december 31-ig

3. sz. térkép. Szlovákia közigazgatási felosztása 1923. január 1-jétől

tasított személyek vissza-visszajárására (természetesen, aki tehetett, még 1920–21-ben a „szabad” zöldhatáron átjött, hogy elvigye ingóságait). Felrótta a magyarok nem megbízható együttműködését a hivatalos szervekkel.

Az 1921-es évben a megyei hivatal 254 kihágást regisztrált a megye területén:

Járás, város	Erdészeti: falopás, orvvadászat	Állattenyésztés és mezőgazdaság: lopás, elhajtás	Állategészségügyi: mulasztott oltás, fertőzés	Illegális határát-lépés	Illegális fegyvertartás
1. Nyústyai	243	155	171	57	84
2. Feledi	54	---	274	557	41
3. Tornaljai	---	5	327	269	---
4. Rozsnyói	344	---	325	50	---
5. Nagyrőcei	87	41	---	25	8
6. Ratkói	84	67	122	2	28
7. Felsőgarami	83	11	2	6	13
8. Rimaszombat	---	87	35	---	---
9. Rozsnyó	145	35	60	15	---
10. Jolsva	---	15	---	10	---

A csehszlovák vezetés igyekezett a párizsi béketárgyalásokig teljesen „magáévá” tenni a Felvidéket, s felkészülten részt venni a békekonferencián. A véglegesített békefeltételeket 1920. január 15-én nyújtották át Magyarországnak, de Gömör-Kishont esetében még volt egy kevéske esély a határ minimális módosítására, mivel a Salgótarjánától Tornáig húzódó határszakaszt a „helyszínen” megállapítandó határként tüntették fel. Ez azonban a gyakorlatban csak községhatár-módosításokra vonatkozhatott. Az új határ gyengéi és tévedései azonban hamarosan mutatkozni kezdtek. Ezért már 1921. március 14-én az ausztriai Bruckban a magyar és a csehszlovák kormányküldöttség tárgyalást folytatott. Ez alkalommal **Benese** hajlandónak (?) mutatkozott volna bizonyos feltételek (!) mellett egy 300 000 magyar lakos által lakott területrészt Magyarország számára visszaszolgáltatni. Megállapodás azonban nem jött létre, ill. csak kisebb módosításokra sor került (pl. Susa község visszakerült Magyarországhoz 1923-ban, a falut azonban 1924-ben Borsodhoz csatolták). Amennyiben a két kormány megegyezésre tudott volna jutni, ez az ajánlat Dél-Gömör akkor még színmagyar vidékére okvetlenül vonatkozott volna.

V. „Gyökerek” és „vadhajtások”

A trianoni döntés (1920. június 4.) a még (valószínűleg) Szent István által az első vármegyék egyikéként alapított Gömör megyét területileg és közigazgatásilag megszüntette. A megye területének 92,5%-át a megalakult Csehszlovákiához csatolták, és kezdetét vette az a korszak, amely alapjaiban alakította át az egykori Gömör és Kishont etnikai szerkezetét.

Az új államhoz Gömör-Kishont 172 330 lakosát csatolták (bár az első hivatalos népszámlálásra a megalakult

Csehszlovák Köztársaságban csak 1921-ben került sor, viszont a megszállt területeken már 1919-ben egy „rög-tönzött”, tudatosított célú összeírást tartottak), amelynek mintegy 54%-a magyar nemzetiségű (anyanyelvű) volt az 1910-es népszámlálás alapján, azaz mintegy 94 333 magyar került a határokon túlra.

A „megszerzett” megye területének etnikai arculatát az új kormányzat igyekezett mielőbb megváltoztatni, vagy legalábbis azt megbontani. Ez a mesterséges folyamat már 1930-ban meghozta első „gyümölcsét”, ugyanis 1930-ra Gömörben a magyarság aránya 50% alá süllyedt, amit a megújuló kiutasításokkal, a csehszlovák állampolgárság megtagadásával és a mesterséges betelepítésekkel ért el az államhatalom. A magyarság arányának csökkenéséhez ugyanakkor hozzájárult a zsidóság, mint külön nemzetiség feltüntetése, valamint a műveleg kikonstruált csehszlovák nemzet fikciójának a megjelenése is. Ehhez hozzászámíthatjuk még egyes gömöri települések „hirtelen” és „tudatos” identitásváltását (Jolsva, Nagyrőce).

Az új államhatár érintette viszont az északi meyerész szlovákságát is. Ez főként a tengerentúlra irányuló gazdasági szempontok motiválta kivándorlásban is megmutatkozott, mert a kedvezőtlen északi, hegyvidéki feltételek rosszabb életkörülményeit 1920-tól az is tetézte, hogy az új határ közvetve vágta el a *Gömör-Szepesi-érchegység* déli lejtőin és lábánál lakó szlovákok alföldi, déli területek felé irányuló mozgását. Az itt maradt magyar lakosság még nehezebb helyzetbe került, hiszen a mesterséges határszakasz elvágta sokuk biztos megélhetési forrását – az ózdi vagy salgótarjáni bányákat és üzemeket. Megnőtt az USA-ba, Németországba (dobsinai és rozsnyói németek), Ausztriába kivándorlók, ill. a kiutasítások következtében Magyarországra áttelepülők száma.

A kivándorlás céliránya Gömörben (1921)

Járás, Város	USA	HUN	AUT	DE	POL	RO
1. Nyústyai	113	318	---	---	7	10
2. Feledi	93	108	7	1	---	3
3. Tornaljai	113	220	21	1	3	---
4. Rozsnyói	140	195	12	---	---	8
5. Rőcei	100	41	5	---	2	5
6. Ratkói	21	58	1	1	---	---
7. Felsőgarami	99	37	1	5	---	2
8. Rimaszombat	60	420	20	32	5	---
9. Rozsnyó	97	160	20	---	---	5
10. Jolsva	23	102	10	---	---	---
Összesen	860	1659	97	40	17	33

USA = Amerikai Egyesült államok

HUN = Magyarország

AUT = Ausztria

DE = Németország

POL = Lengyelország

RO = Románia

Az új etnikai kép kialakulásához hozzájárultak az északról betelepített szlovák családok (Árva és a Szepes-

ség északi része Lengyelországhoz került) és az I. világháborúban Oroszországban alakított egykori *Legionárius Közösség* tagjainak magyar területeken való földhöz juttatása is. A csehszlovák állam ugyanis az 1919-es törvény alapján a földreform céljaira lefoglalt nagybirtokok (**Coburg**-uradalom, **Andrássy**-birtokok, **Szabó**-birtokok, *Rimamurány-Salgótarjáni Vasművek Rt.* birtokai) egy részét tulajdoni juttatásokkal kiosztotta az árvai, morvaországi telepéseknek és légiósoknak.

Az 1921-es megyei jelentés alapján a „kolóniák” leginkább a Feledi járásban koncentráálódtak. A Coburg-uradalom pusztáin – Csobánkán 25 fő, Kacagón 13 fő, Gernyőn 51 fő, Leánymezőn 62 fő – összesen 151 személy telepedt meg.

A törvény lehetővé tette, hogy akár új községek is létrejöhessenek. A mesterséges községteremtést az tette lehetővé, hogy azoknak a szlovákoknak, akik vállalják a szülőföldjük elhagyását és az új földterületen való gazdálkodást, megteremtik (ti. a Csehszlovák Köztársaság) az önálló, azaz a környező magyar falvaktól független életlehetőségeket. A telepítéseknek és a kolonistafalvak életre hívásának más célja is volt: felhívítani a déli határ zárt magyar etnikai tömbjét. Csehszlovákia magyarlakta sávjában a hivatalos kolonizáció 51 telepéből a történelmi Gömör megyére kezdetben 2 telepés falu, Bottovo és Slávikovo esett (önálló községekké 1926-ban váltak). Az új községek Dobóca és Rimaszécs határából lettek kihalású. A későbbi időben más gömői falvakba is érkeztek északi szlovák beköltözők, akik a magyar helységek etnikai arányát változtatták meg (pl. Bakti, Jánosi, Gömör, Füge, Osgyán, Alsókálása, Feled...)

A.) 1910*

magyar	szlovák	zsidó	egyéb**	összesen
94 333	72 199	---	5 798	173 230

* Az 1910-es népszámlálás az anyanyelvre kérdezett rá.

** Nagy részét a Dobsinán és a környező falvakban élő németek alkották.

B.) 1921*

magyar	csehszlovák	német	zsidó	egyéb**	összesen
78 295	82 669	2 833	1 768	1 411	166 976

* Az 1921-es népszámlálás már a nemzetiségre is rákérdezett.

** Ezt a lakosságrészt valószínűleg magyar és cigány nemzetiségűek alkották.

A trianoni békediktátum után az egykori magyar vármegyerendszer maradványai az 1920-as közigazgatási törvény értelmében 1923-ig Csehszlovákiában még léteztek (2. sz. térkép), és a Magyarországnál maradt csonka megyerészt is 1923-ig önálló közigazgatási egységként próbálták életben tartani, ill. életre kelteni, de az 1922-es esztendő végül is Gömör megye megszűnését eredményezte. A valaha teljes megyét összekötő gazdasági szálak, cserekapcsolatok az átjárhatatlan határokkal megszakadtak, és a magyarországi „Gömör megye” is életképtelenül, határmenti periferiális helyzetben, igazi városi központ nélkül (Putnok nem tudta betölteni Rimaszombat szerepét) kezdettől fogva halálra volt ítéelve. A magyaror-

szági gömői területeket 1923-ban Borsod megyével *Borsod, Gömör-Kishont közigazgatásilag „egyelőre” egyesített megye* néven egyesítették. Zabar és Tajti községeket Nógrádhoz kapcsolták.

Az egykori „Magyarország kicsiben” (Gömör) osztozott, sőt azonosult nagy „névadójának” sorsával, ugyanis a megye felbomlási folyamatát már megállítani nem lehetett, északi részén ezt a ciklust az 1923-as csehszlovákiai közigazgatási átalakítás zárta le, melynek keretében az addig létező Gömör-Kishont vármegyét kettészelték és területét két ún. „nagyzsupa” (a Garam-menti és Tátra-alji) között osztották fel (3. sz. térkép).

A zsupa-rendszer közigazgatásilag életképtelennek bizonyult, mivel a határok nem igazodtak – nem igazodhattak – a hosszú évszázadokon keresztül életképes igazgatási-gazdasági egységek, a megyék területéhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Gyönyör József

1990: Mi lesz velünk, magyarokkal? Madách kiadó, Pozsony

Dr. Janko Jesenský

1922: Výročná správa – Gemer-Malohont v r. 1921. Vydal župan gemerský, Tatra banka, Rimavská Sobota

Keményfi Róbert

2002: A gömői etnikai térmozaik. Fórum kisebbségkutató intézet, Lili-um Aurum, Dunaszerdahely

Major Zoltán

2007: A népek harcától a nemzetek harcáig, avagy térkép-e a táj. A dél-gömői terület. Gömörország VIII/2. 2-29.

Popély Gyula

1995: Ellenszélben – A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925). Kalligram, Pozsony

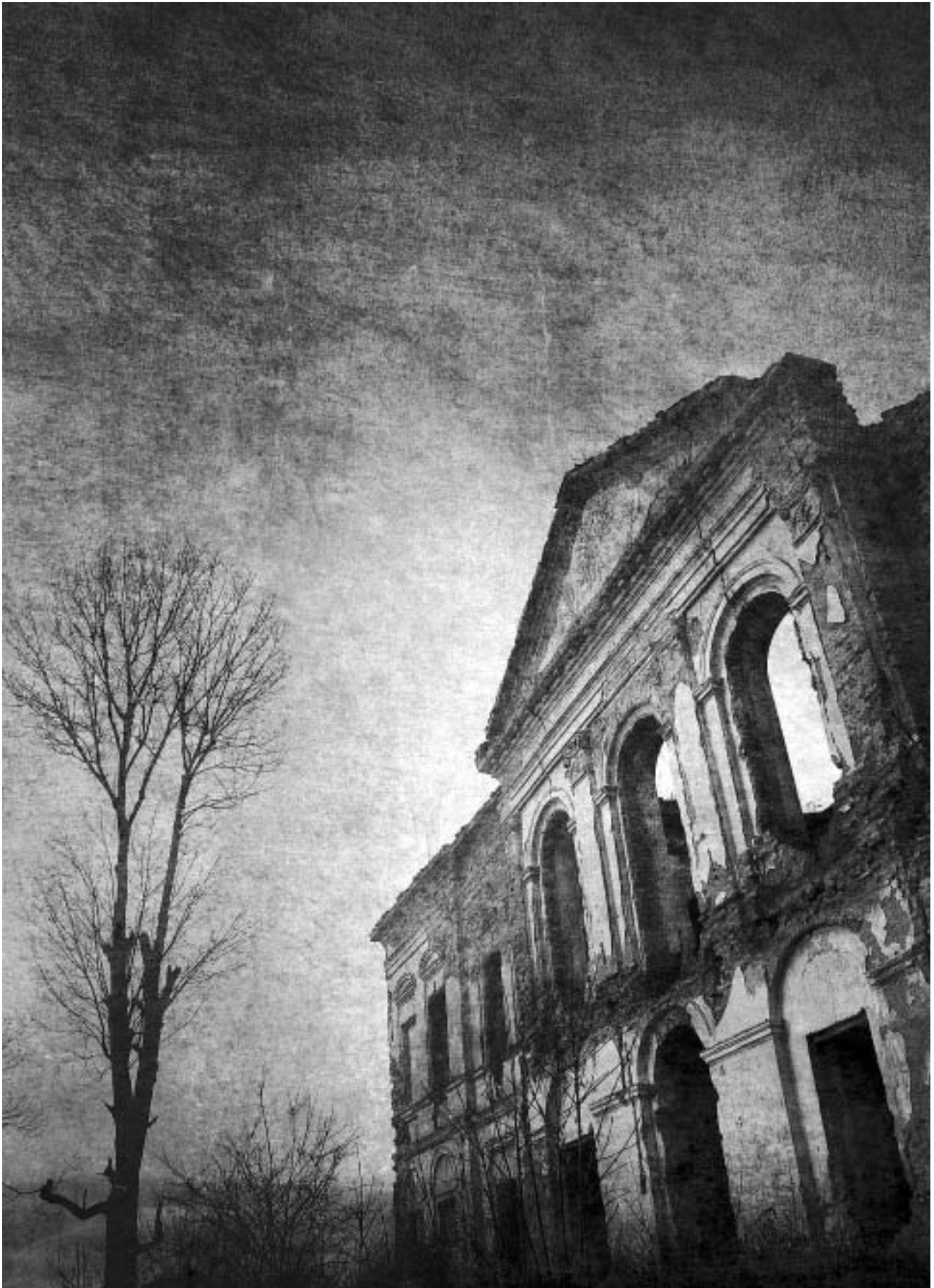
A RIMAVSKÁ SOBOTAI (RIMASZOMBATI)

EGYESÜLT PROTESTÁNS FŐGIMNÁZIUM

ÉRTESÍTŐJE

AZ 1921–1922-İK TANÉVRŐL

Kovács Attila: Zsíp-Bodolló

B. Kovács István

„Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában...” – és arról, ami Gömörhöz köti

„Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában
Hiszek egy isteni örök igazságban
Hiszek Magyarország feltámadásában. Amen”
(Hitvallás – részlet)

A rozsnyói **Sziklayak** (eredeti **Schmidt** családnevüket királyi engedéllyel 1847-ben változtatták meg) jeles szerepet játszottak Rózsnyón és Gömör vármegye újkori közéletében. Különösen kitüntették magukat az 1848/49-es szabadságharcban. Mint a **Borovszky**-féle vármegyei monográfia feljegyzi, „**Sziklay Ede** a rögtönítélő bíróság tiszti ügyésze volt (az ún. pelsőci perben, ahol a szlovák nemzeti mozgalom három jelese, **Š. M. Daxner**, **J. Francisci-Rimavský** és **M. M. Bakulíny**, a „három Sólyom” volt a fővádlott. – a szerző megj.) **Sziklay Viktort**, gróf **Andrássy György** uradalmainak igazgatóját, a szabadságharc után a kozákok – csapatával együtt – elfogták, összes ingóságaitak K. H.-Váralján szétrombolták és elégették. Elrejtett arányaival sikerült magát és a többi elzárta-
takat az éhhaláltól megmenteni. **Sziklay József** honvédkapitány Branyiskónál hőiesen harcolt és Rózsnyó környékén guerilla-csapatot szervezett és vezetett. A szabadságharc leveretése után a család minden egyes tagját halálra üldözték. Hogy ezt kikerülhessék, kénytelenek voltak parasztruhában Ochtinára, a **Marton** család erdőkerülőjéhez menekülni.” **Sziklay Géza** 1891-től 1908-ig Rózsnyó polgármestere volt.

Még szinte meg sem száradt a trianoni békeokmányon, amikor a **Védő Ligák Szövetsége** pályázatot írt ki olyan ima vagy fohász, illetve jelmondat megfogalmazására, mely alkalmas „a revans eszméjének ébrentartására”. A bírálóbizottság elnöki tisztét a nagy tekintélynek örvendő **Rákosi Jenő** vállalta.

A pályázat nyertese, „a Felvidék egy elszakadt leánya”, **Papp-Váry Elemérné**, született **Sziklay Szeréna** lett, aki Jánokon születet 1881. április 18-án. Apja, ifj. **Sziklay Ede** korábban Gömör megye szolgabírája volt, majd 1910-ben Abaúj megye főispánja lett, 1916-ban Kassa város díszpolgárává választotta. Férje honvéd ezredes, a **Ludovika Akadémia** parancsnoka volt.

Papp-Váry Elemérné Sziklay Szerénának *Háborús visszhangok* címmel már az első világháború alatt jelent meg verseskötete.

Az ima és a jelszó kétségtelenül hatásos volt. A fohász egyébként egy hosszabb vers része volt. A vers teljes szövegét a *Budapesti Hírlap* 1920. szeptember 19-i száma közölte. A verseike a **Horthy**-korszak „nemzeti imája” lett. **Szabados Béla** zenésítette meg.

Szerzője fiatalon, 42 évesen hunyt el, 1923. november 15-én. Budapesten, a Kerepesi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Szeréna hajdanán a *Rózsnyói Leánynevelő Intézet* növendéke volt. Ennek emlékére az épület falán, a bejáratától jobbra 1939-ben emléktáblát helyeztek el. Az ünnepélyes leleplezésre június 4-én került sor. A tábla elhelyezésének ötletadója és szervezője **Vargáné Scheffer Etelka** író, „Rózsnyó Nagyszonya” volt. Az ünnepelt költőnő versét az ünnepélyen is elszavalták, melyen részt vett az intézet egykori igazgatónője, **Bartholomaeidesz Adél** is, aki 1920-ban távozott a városból.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Bíró-Balogh Tamás: Egyszerű, rövid, populáris. „Csonka Magyarország nem ország”: a revíziós propagandagépezet működése www.forrasfolyoirat.hu/707/hiro.pdf

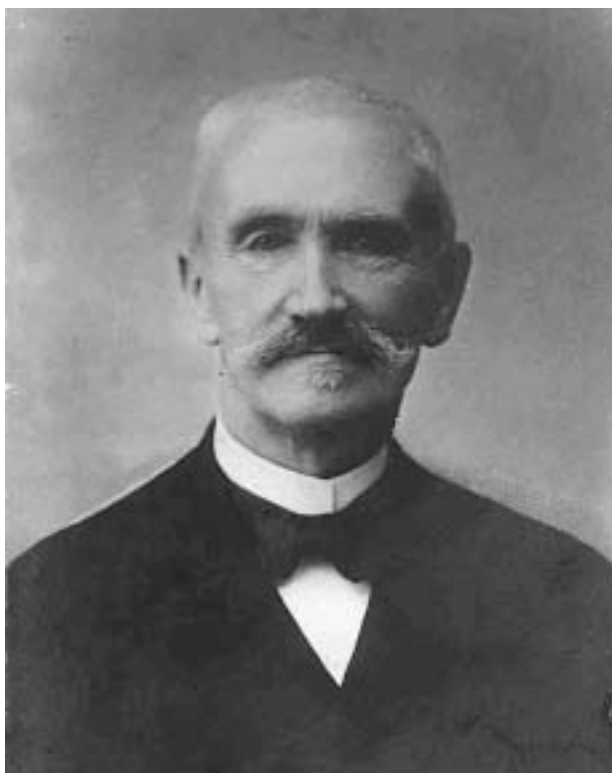
Kovács Ágnes: A Magyar Hísekegy szerzője. Felvidék Ma. Internetes portál

ifj. **Reiszig Ede:** Gömör-Kishont vármegye története. In: Borovszky Samu (szerk.) Gömör-Kishont vármegye. Budapest, é.n. (1904)

Tökölly Gábor: Ki kicsoda Rózsnyón. Somorja, 1999.

Kis Domokos Dániel

A Gudrun-ének első fordítója: Mikler Sámuel evangélikus lelkész

Mikler Sámuel (1835–1909) evangélikus lelkész Hodrusbányán született 1835-ben. Tanulmányait Selmechányán és Eperjesen végezte. Tanár lesz az itteni híres főgimnáziumban, majd Kölcsen és Nagykárolyban evangélikus lelkész. 1873–1887-ig természetrajzot és német nyelvet¹ tanít Nagykőrösön, abban a nagymúltú református gimnáziumban, ahol korábban **Arany János** és **Szász Károly** is oktatott. Itt fordítja le 1878-ban csaknem a teljes *Gudrun-éneket*, amelyből egy hosszabb részletet olvas fel a *Kisfaludy-Társaság*ban Szász Károly, kinek, mint a *Nibelung-ének* fordítójának², különösképp felkeltette az érdeklődését. A Nagy-Kőrös című helyi lapban ez a rész meg is jelent.³ Az eseményről már a lap előző száma is röviden tudósít:

„A Kisfaludy-Társaság máj. 29-iki ülésében Szász Károly ismert költő Mikler J. [!] helyb. tanár s lapunk munkatársától olvasott fel részleteket a »Gudrun-fordítás«-ból, melylyel Mikler tanár úr nemsokára teljesen elkészül.”⁴

A kiadás azonban az ígéretek ellenére váratott magára, s bár már mint a besztercebányai evangélikus gyülekezet lelkésze (1887-től), később is szeretne volna a végleges és átdolgozott fordítását kiadatni az 1890-es években, ez sajnos ismét elmaradt, pedig a *Felvidék* hasábjain 1898. január 16-án már a következő kis hír látott napvilágot:

„Szenzációt keltő, érdekes irodalmi hír városunkból. »Gudrun« című 12-ik századbéli 1705 négyesoros versszak-

ból álló híres német néphósköltemény igen sikerült, szép magyar műfordítását, sok évi fárastó nagy művét Mikler Sámuel ev. lelkész sajtó alá rendezi. Nagy érdeklődéssel várjuk a híres éposz zamatos nyelvű műfordítását.”⁵

Ez az érdekes, 1705 versszakból álló középfelnémet hősköltemény sajnos csak 1909-ben bekövetkezett halála után, s nem az ő, hanem **Kőrös Endre** fordításában jelent meg, 1910-ben. Kár, hogy ez az első fordítás – bár nem az úgynevezett Gudrun/Kudrun-strófa szerint készült – teljesen feledésbe merült, akárcsak fordítójának neve, bár Mikler Sámuel több más, nyomtatásban is megjelent írása, verse és fordítása⁶ mellett összeállította a besztercebányai evangélikus templom történetét is.⁷ A *Besztercebánya és Vidéke* című hetilapnak megalapításától kezdve munkatársa, s tagja a *Madách Társaságnak*.⁸ Az ő és felesége, újlésznei **Fischer Henriette** tizenegy gyermeke közül hét érte meg a felnőtt kort. Közülük többen követték a papi hivatást. **Károly** mint jogász, megírta az evangélikus egyházjogot⁹, **Gusztáv** pedig a jog mellett a költészetnek is hódolva, először mutatta be a magyar közönségnek **Ada Negri** olasz költőnőt.¹⁰

*

De ki is volt **Gudrun**, ennek a nagy valószínűség szerint a XIII. század elején keletkezett¹¹, egy XVI. századi másolatban fennmaradó,¹² és 1817-ben felfedezett¹³ verses hőskölteménynek a főhőse? A mondabeli **Hettel**, *Hegeling* királya és felesége, **Hilde** gyönyörű szép leánya.

A költemény első két része elmeséli szüleinek és nagyszüleinek is a történetét, hogyan ragadta el a griffmadár **Szgebant** írlandi királynak és nejének, **Utának** hétéves kisfiát, **Hagent**, aki csodálatos szabadulása után elvette feleségül a megölt griff karmaiból szabaduló három királylány egyikét, indiai Hildét. Majd megtudjuk, hogy leányukat, akit szintén **Hildének** hívnak, hogyan szerzi meg csellel Hettel, a hégelingek királya, mely történet már előképe a hősköltemény utolsó részének. Két gyermekük született, a főhős, **Gudrun** és egy fiú, **Ortvein**.

Gudrunnak három kérője is van, a mórok királya, **Siegfrid**, a normann **Hartmut** és seelandi **Hervig**. A szigorú apa azonban mindhármat visszautasítja. Hervig erre megtámadja Hettel várát, harc alakul ki, de végül Gudrun, kinek közben megtetszett Hervig, békítőleg lép közbe, s eljegyzi magát Herviggel, kinek azonban haza kell térnie, az esküvőt egy évig elhalasztva. Az eljegyzés hírére Siegfried megtámadja Hervig országát, mire Hettel, Gudrun apja leendő veje segítségére siet. Ezt kihasználva Hartmut, a másik kikoszorózott kérő a védtelenül maradt Hegelingbe tör, és Hettel várát megostromolva Gudrun 62 nővel együtt elrabolja, köztük hűséges szolgálójával, **Hilde-**

burggal. Gudrun apja, Hettel és öccse, Ortvein a hír halatára hamar visszatér. Üldözőbe veszik Hartmutot, de a Wülpensandnál vívott csatában Hartmut apja, **Lajos** megöli Hettelt, majd a csata utáni éjjel a tengeren elmenekülnek. Gudrunt még a hajón kényszeríti Lajos, legyen fia felesége, de Gudrun ellenáll, hisz már van jegyese. Lajos haragjában a tengerbe dobja, de fia kimentti őt. Normandiában Hartmut szülei, Lajos és főleg felesége, **Gerlind** keményen bánik a leánnyal, de nem tudják megtörni. Hajával sepertetik a konyhát, és a jeges tengervízben mosatják vele Gerlind ruháit, a leghitványabb rongyokba öltöztetik. Tizenhárom év múlva egy madarat pillantanak meg, annak jeléül, hogy közel a szabadulásuk órája. S valóban, Hilde, az özvegy királyné hatalmas sereget gyűjt össze, melynek élén Hervig és Ortvein áll. Hartmut földjéhez közeledve ketten csónakon indulnak kikémleni az ellenséget. Hervig és Ortvein épp a fagyoskodó hölgyeket pillantják meg először, akik, látva előkelő ruházatukat, cseléd sorsuk feletti szegényükben először el akarnak menekülni. Végre a jegyesek egymásra ismernek, majd másnap nyílt küzdelemben legyőzik ellenségeiket, kiszabadítják Gudrunt és a többi elraboltat. Végül Hervig elveszi Gudrunt, öccse, Ortvein **Ortrunt**, Hartmut hűgát, aki mindig kedvesen bánt a fogollyal, Hartmut a hűséges Hildeburgot, Siegfrid király pedig Hervig nővérét veszi el. A békét tehát házasságokkal is megpecsételik.

A tengerparti találkozást, ezt a szabadulásukat jelentő kulcsfontosságú, alighanem a legszebb, legmeghatóbb részt, azaz a XXV. kaland egy hosszabb részletét olvasta fel Szász Károly, és közölte a *Nagy-Kőrös* teljes terjedelmében, a fordító rövid tartalmi összefoglalójával. S bár nem az ún. Gudrun-strófa, hanem a már akkor a magyar olvasók előtt Arany János *Buda halálából*, vagy Szász Károly fordításából jól ismert Nibelung-strófában fordította le, talán hitelt adhatunk **Babits Mihály** véleményének, melyet 1910-ben, a *Nyugatban* írt Kőrös Endre fordításáról:

„Legtöbb fordítás az átlag-közönségnek készül; e szempontból a verselésre (amely, mondom, egészen hű és folyékony) megjegyzésem: [...] a nibelungi vers utolsó sorának két lábbal is megnyújtása nem kedves dolgok a magyar átlag-olvasó fülének. Nincs bennük könnyű zene s kivált az utóbbi a kifejezés tömörségének sem kedvez: a magyarban az ily vers kissé »vonja lábát, mint a sánta eb«. Ilyenkor áldoznék a formahűségéből két szótagot a frappánsabb kifejezésért, érezhetőbb csengésért.”¹⁴

*

Végül, ahogy azt a Kisfaludy-Társaság alelnöke, Szász Károly, a későbbi dunamelléki református püspök tette, majd 130 évvel ezelőtt, mi is idézzünk egy kisebb részt ebből a bizonyos XXV. kalandból¹⁵, hogyan találkozott Ortvein és Hervig Gudrunnal és Hildeburggal:

[...]
Csak ing vala ruhájok, az is csupa lucsök, ...
Szegény hölgyek! Hajh egykor volt ám ruha, de sok!

*Didergett a hidegtől a két szegény cseléd,
Ruhájok átbocsátá a tél csípős szelét.*

*Volt az, mikor a tél kezd tavaszba menni át
S a sok madár csevegve próbálja szép dalát,
Hogy kardaluk májusban gyönyörűn zengjen ám:
Hóban, jégben nyomorgott az árva két leány.*

*Kuszált hajjal közelgtek a férfiak felé,
Pedig kezök befonni épen nem röstelé,
De bontva fűjt a vadszél hajfűrtjeik közé:
E nőket az eső, hó, és minden üldözé.*

Itt egy pillanatra megállva jegyezzük meg, hogy valami oknál fogva, talán túlzott szemérmességből, egy versszak kimarad. Ezt most, hogy az eredeti versformát is láthassuk, **Kőrös Endre** fordításában pótoljuk:

*Itt és amott a vízen még ott úszkált a jég,
Most kezdett olvadozni, szívük bú marta még;
Általlászott az ingen, mint hó, olyan fehéren,
Viruló ifjú testük; majd hogy megölte őket a
szemérem.”¹⁶*

Folytatva Mikler fordítását:

„Jó reggelt” – szóla Hervig, midőn hozzájok ért,
Bezzeg nem is adtak voln’ egy „jó reggelt!” sokért!
Szidás volt, mit úrnőjük beszélt, a mostoha:
„Jó reggelt!” – vagy „Jó estét!” – nem hallottak soha.

Jó Ortvein ezután így kezdte szólani:
„Kié e sok ruha itt, szeretnők hallani;
Vagy ki számára mosnak e szép fehér kezek,
Ki az, aki így kínoz? Az Isten verje meg!”

Szépségetek koronát engedne tenni fel,
S nemes királyi vérnek bizvást ismerni el;
Méltán viselhetnétek a királyné nevét!
Van-e, hol így kínálodtok, még több ily szép cseléd?”

„Igen” – felelt a bús lány – „még többen is vagyunk
Cselédek, de sokkal szebb a többi, mint magunk.
No de beszélj szaporán, mást is mondjuk-e még?
Mert asszonyunk ha meglát, lesz „hadd el had” – elég!”

„Ne vegyétek rossz néven e kis ajándokot,
E szép arany karóvet el kell fogadnotok;
Világért sem fárasztunk ingyen, szép gyermekek,
Szívesen adjuk, de sok jó hírt beszéljete!”

„Az Isten áldja meg az aranytokat, ‘sz talán
Csak nem bérért beszélünk” – büszkén felelt a lány;
„Csak kérjétek tovább, de rövidek legyetek, –
Mégbánjuk, ha itt állni meglátnak veletek.”

„Kié e sok erős vár, ki gazdag földje ez?
E szép ország örökös urának kit nevez?
Hogy ily rongyos cseléddé aláz le titeket.
Ezzel ugyan sehol sem vallhat becsületet.

„Egyiket” – szóla Gudrun – Hartmutnak nevezik,
Ki sok ország s erős vár felett rendelkezik;
Lajos király a másik, a normannok feje;
hatalmas mind a kettő, váruk hőssel tele.”

„Szeretnők látni őket, mondjátok meg nekünk,
Ha tudjátok, valljon hol s mikor beszélhetünk
Velők” – szól közbe Ortwein – mondjátok kedvesek!
Vagyunk hozzájuk küldött királyi követek.”

Gudrun felel: „Ma reggel láttam feküdvé még
A várban ágyaikon, akik körülvevék,
Vagy négyszázan lehettek, mind hős, vitéz gyerek,
Lehet, hogy ott vannak még, lehet: elmentenek.”

„Hát azt nem sejtitek-é?” – kérde Hervig tovább, –
„Ki az, ki a két hősnek oly roppant gondot ad,
Hogy daliák vigyáznak rájuk – s annyi sok!
Hisz oly számú vitézzel országot hódítok!”

„Nem tudjuk ezt, uraink”, – felel a két leány, –
„Nem tudjuk mi az ország határait, nem ám;
Van mégis egy, de távol ország: a Hegeling,
Remegve várják a bajt, mely onnan egyre int.”

Süvölt a szél, a két lány fázik s didergve áll.
„Kedves leányok” – így szólt a jószívű király –

„Ti fáztok, itt a köpeny, ha nem röstellitek,
Rossz néven ezt mi tőlünk csak nem vehetitek.”

„Nem kell köpeny, áldjon meg vele együtt az ég” –
Szól Hilde lánya, – „nincsen oly férfi ruha még,
Mely testemet takarná!” – Bezzeg tudom, nem így
Szerénykedik, ha tudná, ki nyújtja köpenyét.

Hervig a lány arcáról szemét le sem vevé,
Oly bájt mosolygni látott abból maga felé,
Hogy egy egy mély sohajtás vegyült szava közé,
„Akár jegyese arca, akár e szép szüzé!”

Most az ortlandi Otwein kérde a lányokat:
„E tájra sok derék lányt hoztak, mint foglyokat...
Sorsuk felől örömmel vennők beszéditek’.
A nők közül Gudrunnak hívták az egyiket.”

„Hogy úgy történt, oh arra nagyon emlékszem én” –
Felelt a lány, – „de biz az nem mai esemény;
Nagy harc után hozták el, s régen, szegényeket,
Sápadt arccal jövének, sírván bús könnyeket.

Akit nevezni hallok, nem egyszer épen itt
Találtam, – szólt a leány, – s néztem keserveit.”
Bezzeg nagyon láthatta, mikor ő is vala
Egyik fogoly Hartmutnál, azaz Gudrun maga.

Ezt súgta Hervig ekkor: „Ortwein, hidd el nekem,
Ha él Gudrun nővéred: rá teszem életem,
Hogy bárhol is legyen az, csak e lány lehet ő,
Nézd csak, hasonlóbb hozzá nem is képzelhető!”

Felel Ortwein Hervignek: „Igaz, hogy szép e lány,
De nem igen hasonlít nővéremhez, nem ám;
Tudom, ifju korunkból, mi szép volt, mily alak,
Oly szép leány sehol sem virult a nap alatt.”

„Ortwein?” – sugá magában sohajtva a leány,
S kíváncsian tekintve, ha valljon nem Ortwájn,
Az ő derék fivére áll-e előtte vagy
Más valaki? Ha vére, lesz majd öröm, de nagy!

„Akárki vagy, de látom, igaz vagy és derék –
Mondá aztán Hervignek – magam is ismerék
Ily arcú hőst: Seelandnak Hervig vitéz urát.
Oh! ha az élne, tudom, nem mosnánk itt ruhát!”

„Én is Hartmut hadával jövék, mint ifju lány,
Erővel hoztak ide a véres harc után;
Gudrun?... Oh, azt ne kérdezd, a jó Gudrun nem él,
Meghalt bújában, látva, hogy hasztalan remél!”

És könnyezett e szóra Ortwein keservesen,
De nem kímélte könnyét Hervig bús szeme sem;
Az áldott szép leánynak gyászos halálhíre
Vérző seb vala Hilde nemes vitézire.

És Gudrun sírva látva a férfiak szemét,
Sírást keltő szavához hamar ezt tette még:
„No már, urak, ti mostan úgy sírtok, mintha tán
Közel rokontok volna az árva jó leány!”

„Míg élek, sírok érte” – Hervig király felel, –
„Gudrun hitestársul volt nekem jegyezve el;
Igaz, szent eskü kötötte össze énvelem,
S ím a gonosz Lajosért el kelle vesztenem!”

„Nem fogsz megcsalni engem” – gyorsan felel a lány –
Hervig nem él, ezt régen s többször hallottam ám,
Az egész nagy világon ki volna boldogabb,
Mint én, ha Hervig élne: egyikünk se volna rab!”

„Itt a kezem, nézd meg az aranyt, mely itt ragyog,
Ismersz-e rá?” – szólt a hős: ím én Hervig vagyok!
E gyűrű volt a zálog, hogy Gudrun az enyém,
Ha nőm vagy, jer! Örömmel elviszlek innen én!”

S a hős kezén a gyűrű ragyogva tűnt elé,
S egy kő is Abaleből¹⁷, mely téve volt belé,
Oly szép egy kő, hogy párját nem látta még a föld;
Valamikor Gudrunnak szép újján tündökölt.

És nevető öröm közt hangzék Gudrun szava:
„Jól ismerem ez aranyt, hisz rég enyém vala;
Ezt meg itt a kezemen mátkám küldé nekem,
Hejh! akkor még atyámnál vígan folyt életem!”

S midőn kíváncsi szemmel fehér kezére néz,
Meglátva ott az aranyt, így szól Hervig vitéz:
„Téged csakis királyi emlő táplálhatott,
Örülj elvégre lelkem, feledd a bánatot!”

S ölelő karjai közt pihent szép angyala,
Ami beszélték együtt, bú és öröm vala;
Mindkét kedves leánynak arcára csókokat
Nyomott a hős, hogy mennyit, nem tudom, de sokat.¹⁸

JEGYZETEK ÉS IRODALOM

¹ A német mellett szlovákul és franciául is tudott. Szépen hegedült és zongorázott.

² Először 1868-ban jelent meg: A Nibelung-ének ónémet hősköltemény ford. Szász Károly, ill. Karlsruferi Schnorr Gyula. Pest, 1868.

³ Nagy-Kőrös, 1878. jún. 9. 1. évf. 23. sz. 1-2. p.

⁴ Nagy-Kőrös, 1878. jún. 2., 1. évf. 22. sz. 3. p.

⁵ Felvidék, [Besztercebánya] 1898. január 16., 4. évf. 3. sz.

⁶ A tanító mint orvos. Adler C. W. 4. német eredeti kiadása után fordította Mikler Sámuel és Losonczy László. Nagykovács, 1887. Továbbá: Fohász, melyet néhai báró Radvánszky Antal volt egyetemes felülvizsgáló arcképeinek leleplezése alkalmából Besztercebányán az ev. templomban 1894. évi aug. 9-én tartott egyházi díszgyűlésen elmondott: Mikler Sámuel, lelkész. Besztercebánya, 1894.; A jótévőhöz. Elmondta a besztercebányai ág. h. ev. egyház renovált elemi fiúiskolájának felszentelése alkalmából, 1898. szeptember 11.; Új ruhában. Óda. Elmondta a besztercebányai ág. ev. egyház renovált elemi fiú-iskolájának felszentelési ünnepélyén, 1898. szept. 11. Mikler S. lelkész; és ugyanezen ünnepélyen A jótévőhöz.

⁷ Mikler Sámuel: A besztercebányai ág. h. evang. egyházközség templomának története. Besztercebánya, 1907.

⁸ Életről sok érdekes adatot gyűjtött össze unokája, Hamrák Béla. Mikler Sámuel születésének 150. évfordulóján is megemlékezett róla: Hamrák Béla: Mikler Sámuel volt besztercebányai evangélikus lelkész. *Evangélikus Élet*, 1985. június 16.

⁹ Mikler Károly: Magyar evangélikus egyházzog. Eperjes, 1906.

¹⁰ Az *Életben* 1895-ben és Lidérczfény. Mikolth (Mikler Gusztáv) újabb költeményei. Besztercebánya, 1899. Ebben mások mellett Ada Negri fordításai is szerepelnek.

¹¹ Heinrich Gusztáv: Kudrun. A monda és az eposz. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. 1886. 13. köt. 2. sz. Bp. 1885. 1–59. p. Vonatkozó rész 4. p.

¹² Uo. 4. p.

¹³ Uo. 53. p.

¹⁴ Babits még a következőket jegyzi meg: „A színtelenségen kívül az ily csekélységek is gátolják nálunk a remek fordításának olvasását. A fordítók többet törődnek filológus bírálóik tetszésével, mint a közönséggel; holott a fordítás par excellence demokratikus célú írásmű.” „A Kudrunon nem érzem az ősköltészet frissességét, melynek az eredetiben, a Nibelungok után ítélve, meg kell lenni.” (Babits Mihály: Két fordítás. *Nyugat*, 1910. jún. 1. 3. évf. 11. sz. 785. p.) A nyomtatásban megjelent fordításról még ld. Petz Gedeon kritikáját. *Egyetemes Philológiai Közlöny*, 1910, 34. évf. 783-790. p. Itt, Heinrich Gusztáv id. tanulmányával ellentétben (34–35. p.), nem tartja hibásnak a *Gudrun* névváltozatot sem, sőt nyelvészeti szempontból helyesebbnek tartja. 790. p. – Kár, hogy Mikler fordítása sem Heinrich Gusztávnak, sem pedig Petz Gedeonnak nem jutott a tudomására, de úgy tűnik, Kőrös Endre sem ismerte. A fordítás felkarolója, Szász Károly pedig már 1905-ben elhunyt.

¹⁵ Az 1878-ban közölt részlet nem tartalmazza a teljes XXV. kalandot, amely az 1207-től a 1334. versszakig terjed, ebből csak az 1702-től 1251-ig terjedő rész szerepel.

¹⁶ Kudrun. Hősköltemény. Középfelnémetből fordította Kőrös Endre. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Bp. Franklin-Társulat, 1910. XXV. Kaland. Hogy jöttek oda Ortvein és Hervig. 1219. strofa, 186. p.

¹⁷ Abáli, azaz *abalus*, vagyis balti kő, borostyán.

¹⁸ Az 1878-ban nyomtatásban megjelenő, és itt újra közölt részletben a nyilvánvaló sajtóhibákat és szótageltéréseket javítottam – K. D. D. A Gudrun-ének teljes fordítása, sajnos sok kihagyással és hiánnyal megtalálható az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában, Fol. Hung. 2946.

Kovács Attila: Zeherje 2.

Gaál Lajos

Gömör természeti öröksége 31.

A Javorník-völgy és környéke

*Ha én völgy volnék! élnék ott alant
A nagyvilágtól mélyen rejtve el,
S cserélgetném a boldogságot
A szép tavasz kedves szülőttivel!*

Így vélekedik a hegy **Petőfi** szerint, míg a völgy ekképpen sóvárog:

*Ha én hegy volnék! milyen isteni
A csillagok szomszédságából
A nagy világra letekinteni.*

Petőfi találó sorai a gyarló embert állítják pellengérré, aki mindig a másét kívánja. A természet viszont saját törvényei szerint működik, amelyek sokszor kegyetlenek talán, de tisztábbak és tökéletesebbek az ember által alkotott szabályoknál. Ha völgyek születnek, hegyeknek is létre kell jönniük a maguk tökéletességében. Az ember dönti el, melyik a szebb, a vonzóbb: a sziklával övezett szurdokvölgy, aljában hús vizű patakkal, vagy a messzi tájakra nyíló kilátást nyújtó hegycsúcs. A *Murányi-fennsík*ot mindkettővel megáldotta a természet. Az ezer méter tengerszint feletti magasságot meghaladó csúcsokról szinte karnyújtásra fekszenek az *Alacsony-Tátra*, a *Sztolici-hegyek*, a *Vepor* bércei, a fennsík belsejébe mélyen benyúló szurdokokban pedig fehérülő mészkősziklák pom-

pás látványában gyönyörködhetünk. Minden egyes völgynek megvan a maga sajátossága, hiszen karsztvidéken vagyunk, ahol a mészkőösszlet belsejébe gyorsan bejutó csapadékvíz kényére-kedvére alakítgatja a sziklákat. Néhol mesterien kimunkált üregeket, hajlatokat old ki bennük, máshol hatalmas omlások képeznek bizarr formákat. Ennek oka, hogy az oldódó kőzetekből felépülő karsztvidékeken a széndioxidban dúsult víz a kőzet belsejében levő karsztos hasadékokon, barlangokon keresztül folyik le, ellentétben a nem oldódó kőzetekkel (homokkő, gránit, pala, stb.), ahol a völgyek oldalain lefolyó víz lankásabbá koptatja azokat. Ezért a karsztos völgyek mindig szűkebbek, falai meredekebbek. Ilyenek a Murányi-fennsík völgyei is, ámbátor meg kell jegyezni, hogy számban és formagazdagságban nem vetekedhetnek a *Sztracénai-hegység* (Szlovák Paradicsom) csodás szurdokaival. Ennek oka valószínűleg a Murányi-fennsík egyöntetűségében keresendő. Más szóval a mészkőbe bevágódó víznek itt több időre van szüksége a sűrűbb és mélyebb völgyhálózat kialakításához. Földtanilag mindkét fennsík nagyjából egyformán nagy mészkőtáblát, ún. takarót képez, a Sztracénai-hegység takarója azonban tagoltabb, az egyes mészkőtömböket gyakran választják el egymástól nemkarsztos kőzetek. Ezekből is eltérő völgyjelleg alakult ki a dél felé csúszott, harmadik mészkőtakarót képező *Gömör-Tornai-karszton*. A nyugati részen, amely korábban emelkedett ki

A Javorník-völgy kezdeti szakaszának látképe • A szerző felvétele

A völgy helyenként 2-3 méterre is összeszűkül • A szerző felvétele

és szigetelődött el a *Gömör-Szepesi-érchegységtől*, hatalmas és széles kanyonvölgyet váj ki a Sajó és a Csetnek-patak, míg az Érchegységhez jobban hozzásimuló keleti részen jellegzetes szurdokvölgyek keletkeztek, mint a *Szádelői*, vagy az *Áji-völgy*.

A Murányi-fennsík legszebb szurdokvölgyei a délkeleti oldalon alakultak ki. Itt a fennsík és az alatta levő vízfolyások (Rima, Murány-patak) szintkülönbsége ugyanis jóval nagyobb, mint az északi részen, vagyis a Garam vidékén. Ezáltal a mészkőösszletbe hátra vágódó mellékfolyásoknak a délkeleti részen nagyobb a kinetikai energiájuk, tehát szűkebb és mélyebb szurdokokot tudtak kivájni. Közülük három ilyen völgy tűnik ki: a Tiszolctól északkeletre fekvő *Martinec-völgy*, amelynek a *Sarkanica* terjedelmes mészkősziklái köszönhetik létrejöttüket, a zord *Javorník-völgy* Muránytól délnyugatra és a *Hrdzava*, amelynek hasonló nevű patakja Muránynál torkollik a Murány-patakba.

A Martinec-völgy aránylag kényelmesen bejárható a sárgával jelölt turistaösvényen. Ez a Tiszolc és Murány közötti országút mellett található *Paszeki* erdészháztól indul ki, végigvezet bennünket a völgyön csaknem 3 km hosszúságban és a *Voniaca* erdészháznál kapcsolódik rá a zöld jelzésre, amely levisz Tiszolcra. Ha azonban a zöld jelzésen néhány száz métert északkelet felé megyünk, a *Sarkanica*-hegy gerincéről pompás kilátás nyílik a völgyet övező terjedelmes fehér mészkősziklára. Az egész terület természeti rezervátum hatalmas sziklaerdőkkel, sziklagepekkel, ahol számos értékes és védett szárazságtűrő növényfaj honosodott meg.

A Javorník-völgy jóval szűkebb, zártabb, mint az előző. Szintén a Tiszolc–Murány országútról nyílik, és északnyu-

gat, majd nyugat felé húzódik 3 kilométer hosszúságban. Kezdeti, csaknem 1 kilométeres szakasza erdei úton hozzáférhető, ezután azonban beszűkül, és sziklásá válik. Itt kezdődik a Javorník nemzeti természeti rezervátum, egy kiragadott darabka az egykori érintetlen természetből, amilyennel ma már ritkán találkozunk. A rezervátum területe sajnos nem látogatható, ezért turisták számára a völgy sem hozzáférhető, annak ellenére, hogy ez a fennsík legszűkebb és legvadregényesebb völgye. Megtekintése biztonsági okokból sem ajánlatos, hiszen alján semmiféle ösvény nincs kiépítve, az előrehaladás a kidőlt fákon, csúszós köveken keresztül pedig rendkívül balesetveszélyes. A völgy néhány helyen 2-3 méterre leszűkül. Alján patak folyik végig, amely a torkolat előtti hordalékban eltűnik. Oldalain a függőleges sziklafalak olykor a 30 méter magasságot is meghaladják. Falai gyakran aláhajlanak, vagy oldásos üregeket képeznek. Számos helyen kisebb barlangok nyílásai is felfedezhetők, amelyek a két part mészkőmasszívumát lecsapoló karsztvizek egykori kilépési helyeiről árulkodnak. Nyílásukat a fagy általi aprózódás is tágította, különösen a negyedidőszak hideg periódusaiban. Középtájt, kissé magasabban a völgy fenekétől, egy nagyobb barlang is felfedezhető, benne hatalmas omlással, melynek következtében felszakadt az üreg mennyezete. A természet alkotta kéményen beszűrődő napsugarak sejtelmes fényvel világítják meg a földalatti termet.

A szűk, nedves és hűvös völgy megfelelő élőhelyet biztosít számos kárpáti növényfajnak is. A lépcsőzetesen emelkedő sziklák pihenőin és köves meredélyein sziklaerdő jött létre, amelyben nem ritka a tiszafa. Ez a hűvös, nedves éghajlatot kedvelő tűlevelű fa különösen jellegzetes a Kárpátok északi lejtőire, hideg völgyeire. A völgy talpának szélesebb részein a lefelé hordódó szerves anyagok felgyülemelésének következtében nitrogénben és humuszban dúsult talajok jöttek létre, amelyek bükkös szurdokerdőnek megfelelő életteret hoztak létre (a nitrogéndúsulást a csalán jelenléte is jelzi). A meredek oldalon és

Gímpáfrány a mészkősziklákon • A szerző felvétele

alámosott partokon azonban a sekély gyökérzetű bükkfák gyakran kidőlnék, keresztül-kasul a völgy alján csörgedező patakon. Mivel a rezervátumban tilos a fakitermelés, ezek a fák helyben maradnak, kérgükön gyakran telepednek meg különféle gombák, taplók vagy mohák. Ezért a völgynek helyenként mesébe illő vadon jellege van, tele számos növénykülönlegességgel. A mészkővidékek szurdokerdeiben amúgy is jóval gazdagabb a növényvilág, mivel sokkal több a határozottan mészkedvelő faj, mint a mészkerülő, szilikátos kőzetekhez ragaszkodó növény. Ilyen mészkedvelő faj például a gímpáfrány (*Phyllitis scolopendrium*), amely láthatóan jól érzi magát a nedves sziklák kőtörmelékes talaján. Ez az örökzöld páfrányfaj abban különbözik társaitól, hogy kb. 40 centiméteres fényes levelei nem tagoltak, hanem egészben pompáznak, mintegy hosszú nyelvet képezve. Rendkívül értékes mészkedvelő kárpáti faj továbbá a lila virágú nyakperecű (*Corthisa matthioli*), a tavasszal sárgán virító cifra kankalin (*Primula auricula*) vagy a lila virágú kárpáti harangvirág (*Campanula carpatica*). A sziklák repedéseiben azonban elvétve megtalálható a Murányi-fennsík legértékesebb endemikus növényfaja, a murányi boroszlán (*Daphne arbuscula*), amely a világon sehol másutt nem fordul elő. Értethető tehát, hogy a természetvédelem teljesen lezárta a völgyet a turistaforgalom elől, és megszüntette az egykor kezdetlegesen kiépített turistaösvényt is.

A vége felé a völgy kettéágazik, feneke egyre meredekebbé válik, patakvíze pedig gyakran képez kisebb vízesekeket. Sziklafalaiban kőablakok, üregek fedezhetők fel. Északnyugati ága az 1126,6 m tengerszint feletti magasságot elérő *Vrbiarka* hegycsúcs alatt végződik.

A Javorník-völgytől északra húzódik a jóval hosszabb és szélesebb *Hrdzava-völgy*. A régebbi magyar irodalom *Rdzavonak* is említi. Forrásvidéke az 1409 m tengerszint feletti magasságig emelkedő *Klak* alatt található, torkolata pedig csaknem 7 km távolság után Murány falunál kerül el. A völgy egy része szintén rezervátum, ennek ellenére teljes hosszában látogatható a sárga jelzésű turistaösvényen, amely a faluból indul ki, és a völgyet elhagyva a *Kis-Sztosok* irányában folytatódik tovább.

A Hrdzava érdekessége, hogy az alján végigfutó patak a *Klak* alatt egy ún. tektonikai ablakban ered. Ez azt jelenti, hogy a másodidőszak krétakorában lecsúszott mészkőtábla itt vékonyabb réteget képezett, amely a hegység későbbi kiemelkedése folytán gyorsabban lepusztult, a mészkő alól pedig kibújt az alapkőzet, vagyis a vepori gránit. Ez a kőzet hasonló a Murányi-fennsíktől északnyugatra elterülő hegyek gránitjához. A tektonikai ablakban előbukkannak még a mészkő alatt csaknem mindenütt meglévő palarétegek is. Érdekes azonban maga a *Klak* hegycsúcsa is, hiszen a csúcs közvetlen környékét egy, a mészkőt áttörő diorit telér képezi. A diorit jóval keményebb a mészkőnél, nehezebben is mállik, nem véletlen tehát, hogy a *Klak* a fennsík legmagasabb csúcsa. A patak két fő ágban ered a csúcstól délre, majd egyesülve és mintegy másfél kilométeres út megtétele után a mészkőbe érve pompás, sziklakkal övezett völgyet alakított ki.

Ez a völgy korát tekintve idősebb, mint az előző, Javorníkvölgy, ezért szélesebb, „fejlettebb” is. A gránit valamint a mészkő fekkijét képező pala határán vasércfekhelyek is létrejöttek, amelyekről elhagyott bányatárók árulkodnak. Az innen származó vas helyenként rozsdás színezetet ad a patak vízének, amire a völgy elnevezése is utal (hrdzava = rozsdás).

A völgy mindkét oldalát mészkősziklák tarkítják. Alsóbb részén, a baloldalon szembejön a 80 m magasságot is elérő *Tureny* nevű szikla, amely valószínűleg egy korábban lesuvadt mészkőtömb oldás által kipreparált maradványa.

A Hrdzava és környező sziklái sem szűkölködnek értékes mészkedvelő növényekben. Meghonosodott itt a szerény, apró fehérvirágú magcsákó (*Dryas octopetala*), a kárpáti bércek jellegzetes kék virága, a *Clusius* encián (*Gentiana clusii*), az 1 m magasságot is elérő kárpáti sisakvirág (*Aconitum moldavicum*) vagy a boldogasszony papucs (*Cypripedium calceolus*), amely értékes hazai orchideafajunk. Tavasszal a sziklák gyepek egyik ékessége a felvidéki kökörccsin (*Pulsatilla slavica*), amelyet a neves rócei botanikus, **Reuss Gusztáv** írt le elsőként. Található itt egy hatalmas jegenyefenyő is. Méreteivel messze felülmúlja társait, törzsének átmérője eléri az 5,6 métert.

A Hrdzava mindkét oldalról több mellékfolyást is felvesz, amelyből a legjelentősebb a kevéssel Murány felett baloldaltól betorkolló *Dolina-patak*. A 3 kilométert is meghaladó hosszúságú patak völgye egészen a *Nagy-rét* alá húzódik, elválasztva a fennsíkot a Murányi vár és a *Cigánka* szűk gerincétől. A fennsík délkeleti letörésén már messziről látszik a fehér mészkősziklák vonulata. Ez a *Poludnica*. A Hrdzavához hasonlóan ez is természetvédelmi rezervátum. Nem látogatható, a sziklák peremére azonban kivezet egy turistaút, amely a fennsíkot végigszelő piros jelzésről tér le a *Maretkina* erdészház közelében. A *Poludnica* szikláiban található egy tágas kőablak, amely egy szerkezeti törésen kialakult, régen lepusztult barlang maradványa.

A Hrdzava és a *Poludnica* sziklaerdei védettségük miatt nem kitermelhetők, vagyis a kidőlt fák helyben maradnak. A meredek, sziklás hegyoldalokon amúgy sem megengedhető a tarvágásos fakitermelés, hiszen az erózió könnyen eltávolítaná a sekély talajréteget, ami megállíthatatlan folyamatot indítana el. Ezek a részek ezért általában véderdőt képeznek. A rezervátumokban kidőlt fák valódi vadon képét nyújtják, amelynek mélyében biztonságban érzi magát a medve és a farkas is. Az említett völgyek ezért Gömör legvadregényesebb és legértékesebb szurdokait képezik.

Kiss László

Palócföld orvosai 3.

Decsy Sámuel (1742–1816) rimaszombati évei

A *Pannoniai Féniksz, avagy hamvából feltámadott magyar nyelv* c. röpirat szerzőjeként, ill. a bécsi *Magyar Kurir* szerkesztőjeként számontartott Decsy Sámuel méltán szerepel Rimaszombat híres szülőttei közt. „*Orvosi oklevelet szerzett, majd Bécsben telepedett le, s élt haláláig*” – olvashatjuk róla a legfrissebb rimaszombati városkalauz kislexikonában¹. Bizonyára nem csak a lexikoni tömörség követelménye miatt „maradt ki” az a fontos rimaszombati vonatkozású életrajzi tény, hogy Decsy rövid ideig szülővárosában orvoscént is működött. E tényről ugyanis a lexikonok – kezdve a híres „Szinyeivel”² – rendre megfeledkeztek, illetve magyarázat nélkül átsuhantak Decsy életrajzána e „hézagán”. Ezt a „hiatus biographicus”-t egy korábbi tanulmányunkban megpróbáltuk kitölteni, ám az orvosi szaklapban közöltek bizonyára nem jutottak el a gömöri/rimaszombati (hely)történésekhez. E dolgozat az 1992-től felkutatott adatokkal újra megkísérli a Decsy-életrajz „foghíjainak” kitöltését.

A többes szám használata indokolt, hiszen gyermek-s ifjúkoráról is keveset tudunk. Feltűnő például, hogy középiskolai tanulmányait igen későn kezdte meg. A pozsonyi evangélikus líceum matrikulája szerint³ 1767 és

Decsy Sámuel orvosdoktori disszertációjának címlapja

Decsy Sámuel bölcsészdoktori disszertációjának címlapja

1769, azaz a 25. és 27. életéve között tanult a híres történetíró, tanár **Bél Mátyás** (1684–1749) szellemiségét még őrző iskolában. Valószínűleg itt, az akkor még háromnyelvű koronázó városban tanult meg németül, mely nyelv gyakorlását Sárospatakon is folytatta. **Kazinczy Ferenc** (1759–1831), aki ez idő tájt szintén sárospataki diák, így emlékezik Decsyre: „*Decsy hozzánk sokat eljárt, hogy Készmárkról jött préceptorunkkal (nevelő, házitanító – K.L.) németül szólhasson, mert az első deák, aki Patakon németül tudta, Decsy volt*”⁴.

Kétévi sárospataki „deákoskodás” után, 29 éves fejjel, 1771-ben kezdte meg tanulmányait Berlin közelében, az Odera partján fekvő Frankfurt 1506-ban alapított egyetemén. (Nem tudjuk, mi késztette erre a választásra, hiszen ekkor már – 1770-től – létezett az itthoni, nagyszombati orvosi kar is. Lehet, hogy más vallásúként nem kívánt tanulni a nagyszombati katolikus egyetemen?). A beíratkozáskor neve mellé odaírták: „*gratis inscriptus*” (tandíj nélkül) – ami talán utal szűkös anyagi lehetőségeire is⁵. Már medikusként tagja lett az „*Óderai Frankofurtum királyi tudós társaságnak*”, hiszen a peregrinációja (vándorlása) következő állomásán, a németalföldi „*Trajectumban*” (ma Utrecht, Hollandia) kiadott disszertációjának címlapján a „*Rimaszombathino-Hungarus*” mellett ott szerepel a „*Reg. Societat. Scient. Et Artt. Francofurt. Soci-*

us” minősítés is. A most említett *A lakható Föld örökös növekedéséről* c. történeti-fizikai értekezésével 1776. március 16-án filozófiai, 1777. augusztus 2-án pedig *Az orvos-filozófus istennel egyenlő* c. disszertációjával orvosdoktori címet szerzett.

Decsy tehát 35 éves korában, 1777 augusztusában lett orvosdoktorrá. Ez a dátum nemcsak orvosi pályafutásának, hanem az „életrajzi hézagának” is kezdete. Még a legilletékesebb, bécsi szerkesztőtársa s nekrológjának írója, **Pánczél/Pántzél Dániel** sem közölt semmit az egyetemi évek és a bécsi letelepedés közti életszakaszról⁶. Így érthető, hogy közel kétszáz év múltán az orvostörténész is csak a homályos utalások szintjén maradt: „...arról, hogy gyógyító gyakorlatot folytatott volna, nincs adatunk, bár bécsi letelepedése ezt valószínűsíti”⁷. Belekapaszkodva az egyetlen biztos támpontba, Decsy első Bécsben kiadott könyvének, az *Osmanográfia...* megjelenésének évébe (1788), próbáljuk meg felderíteni az 1777 (Utrecht) és 1788 (Bécs) közti életszakasz állomásait, eseményeit.

Az orvosdoktori értekezést követő évekről nincs adatunk. Nem tudjuk tehát, mikor tért vissza Decsy Magyarországra. Azt viszont szinte biztosan állíthatjuk, hogy 1781-ben már Rimaszombatban élt. Mert bár Decsy – az utókor nagy kárára – nem írta meg önéletrajzát, emlékiratait, az általa szerkesztett folyóírásba időről-időre saját életútjának alakulásáról is becsempészett egy-egy értékes és hiteles életrajzi adalékot. Így pl. a Magyar Kurir 1799. március 8-i számában, miután arról tudósítja olvasóit,

hogy „*Achard Berlini Tudós Chemicus Úr*” répából cukrot készített, és **Marbelli Ferenc** disszertációja szerint ez kukoricából is lehetséges, a következő kiegészítést fűzi a hírhez: „*A Kis-Hont Vármegyei Physicus és Orvos Doctor Titt. Madács Péter Ur, már ennekelőtte 18. Eszt. próbát tett a kukuricza szárával, s abból alkalmas szirupot készített*”. A Magyar Kurir 1810. évi 43-44. számában megismétli ezt az állítását, kiegészítve a témánk szempontjából fontos félmondatral: „*Rimaszombatban, az én jelenlétemben*”⁸.

Ugyancsak a Magyar Kurir figyelmes átböngészése segített egy másik fontos dátum pontosításában. Az 1812. január 29-i számban az 1811/12-es rendkívül kemény télről írva, ezt jegyzi meg Decsy: „*26 esztendeje, hogy ezen népes rezidentiának lakosává lettem, de keményebb telet, egyen kívül, a jelenvalónál nem értem...*”. Elvégezve az egyszerű számtani műveletet, megállapíthatjuk, hogy doktorunk 1785/86 fordulóján költözhetett Bécsbe.

Maradjunk azonban még Rimaszombatban. Mivel telhettek az itteni évek? A Besztercebánya melletti zólyomradványi állami levéltárban négy olyan iratra bukkantam, amelyek segítenek e kérdés megválaszolásában. Decsy neve először egy, Hont megyéhez 1784. január 24-én Madács Péter „*ordinarius physicus*” (megyei főorvos) és **Pereth Ferenc** „*ordinarius et primarius chyrurgus*” (megyei seborvos) által benyújtott patikavizsgálati jegyzőkönyvben szerepel. A latin nyelven írt jelentésből kiderül, hogy a két „főorvos” 1783. nov. 26 és 29 között azért volt kénytelen rendkívüli ellenőrzést tartani **Grósz Sámuel** patikájában, mert „*Décsy*” (!) Doktor Úr följelentése szerint az általa, a rimaszombati reformátusok lelkészének, **Bereth** úrnak krónikus székrekedésére írt szerek az említett patikában „*nem jól készítették el*”. Íme, az írásbeli bizonyíték arra, hogy Decsy Rimaszombatban orvosi gyakorlatot folytatott! A patikavizsgálat egyébként nem igazolta Decsy gyanúját, sőt a vizitáló főorvosok kijelentették, hogy a gyógyszerész „*hittel helyre kell állítani*”. Lehetséges, hogy doktorunk ezzel a feljelentéssel maga ellen hangolta a város, illetve a Kis-honti kerület egészségügyi személyzetét és ellenakcióra ingerelte azokat. Rövidesen ugyanis helytartótanácsi leirat érkezett Hont megyéhez – e megye „*disdistrictusa*”, kerülete volt Kis-Hont –, mely leirat többek közt felszólítja Détsy (!) orvost és **Prókai** seborvost, hogy „*az egyetem színe előtt nyilvános vizsgálaton vegyen részt*”. Decsy esetében feltételezzük, hogy utrechti, tehát külföldi diplomájának bemutatására, nosztrifikálására utasítja őt a Helytartótanács. E feltevésünket támogatja az említett levéltárban található két, Decsy által írt kérelemlevél tartalma is, ill. Madácsnak 1784. okt. 30-án kelt jelentése. Ennek magyar fordítását Daday könyvből idézzük: „*Détsy Sámuel, az orvostudományok és a filozófia doktora a porosz hadseregből, 1779-ből származó s 8. (szám) alatt csatolt bizonyítványában legalábbis így nevezi, azt mondja, hogy Frankurt am Oderben, az ottani egyetemen doktorált, de összes okmányait a háborús események kapcsán Poroszországban elhagyta valahol. Most végre – sürgetésemre – elhatározta, hogy vizsgát fog tenni a pesti egyetemen*”⁹.

OSMANOGRAFIA,

DE AZ:

A' TÖRÖK BIRODALOM'

Természeti, erkölcsi, egy-házi, polgári 's hadi állapotjának, és a' Magyar Királyok ellen vélelve nevezetesebb hadakozásainak jómóds írásja.

DECSY SÁMUEL,

FILOSOF. ÉS MEDIC. DOCT. ÉS AZ OD. FRANKFURTI HIR. TUDÓS TÁRSASÁG TAGJA
Által.

E L S Ö R É S Z.

B E T S B E N.

Nyomatottat Nemes KURTZBOECK JOSEF T. K.
Könyv-nyomatás és Könyv-árus betűvel.

MDCCLXXXVIII.

(Egyelőre rejtély, miért frankfurti s nem utrechti diplomára hivatkozott Decsy, hiszen egyértelmű, hogy az orvosdoktori cím csak a második utrechti disszertáció címlapján tűnik fel).

Madács tanúsága szerint tehát Decsy ígéretet tett a „vizsga” letételére – ám nem sietett szava betartásával. A jelzett két levél egyikében, melyet 1785. március 18-án keltezett, szegénységi bizonyítvány kiállítását kéri a Rimaszombatban éppen ülésező kishonti karok és rendek közgyűlésétől. Ennek birtokában ugyanis reméli, hogy a pesti egyetem, ahova „*törvényesítesem végett hamarosan menni fogok*”, elengedi, vagy legalább mérsékli a vizsgadíjat. „*Nem szegyellem hát a Nemes Karok előtt nyilvános valloást tenni szűkös és atyai örökséggel soha nem javult anyagi helyzetemről*” – alázkodik meg doktorunk kérelemlevelében. A „*törvényesítés*” (nosztrifikáció) – ha egyáltalán sor került rá – 1785 nyarán történhetett meg, hiszen a másik, 1785. július 19-én kelt újabb kérelemlevelében „*néhány napon belül várható utazására*” hivatkozva, Decsy további 30 forint „*vizsgatámogatást*” kér a korábban már megígért 50 forint mellé. Decsy mindkét kérelemlevelét „*Samuel Decsy – Philosophiae et Medicinae Doctor*”-ként írta alá, azaz nem volt sem a megye, sem a város alkalmazottja (nosztrifikáció hiányában nem is lehetett!). (A disszertációk címei és a latin nyelvű levelek lefordításáért ez úton is köszönetet mondok dr. **Magyar László Andrásnak**).

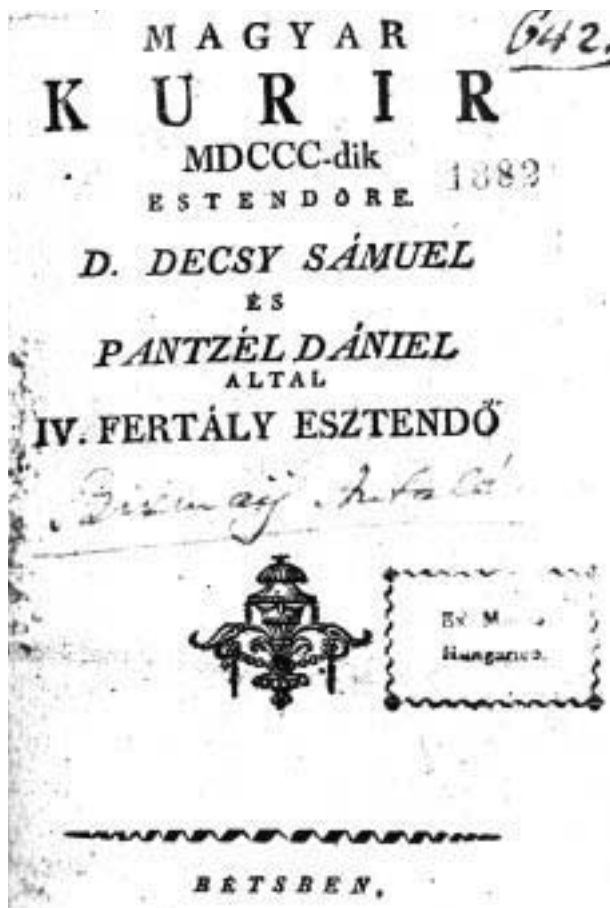
A további hónapok eseményeit homály fedi. Nem sikerült kiderítenünk, miért nem maradt Decsy Rimaszombatban. Sikertelen vagy egyáltalán meg sem próbált vizsga Pesten, összetűzése városi kollégáival – lásd a gyógyszerész elleni sikertelen akcióját –, vagy irodalmi ambíciók vitték őt Bécsbe? Mint már jeleztük, 1785 végén, 1786 elején telepedhetett le a császárvárosban, ahol már 1788-ban megjelent az *Osmanografia, az az a Török Birodalom* c. könyve. E munka II. részében, a 314. oldalon a török sereg egészségügyi/járványügyi helyzetével foglalkozva ezt írja: „*A mint ... nevezetes hadi orvosok megjegyezték, és magam is 15. Hólnapnyi tapasztalásimból jól tudom...*”¹⁰ Egyelőre nem sikerült pontosítanunk, hol szerzte e hadi tapasztalatait: a Madács-jelentés által említett Poroszországban, vagy az 1787/88-i, a török elleni utolsó osztrák hadjárat során, avagy (valószínűleg) mindkét fronton?

Decsy bécsi letelepedése után sem feledkezett meg szülőföldjéről. 1797 őszén Borsod és Gömör megyében járt – lehet, hogy Rimaszombatba is ellátogatott? S amikor a 19. század elején Magyarországon is alkalmazni kezdték a himlő elleni védőoltást (a **Jenner**-féle vakcinációt), Decsy nemcsak az oltás egyik fő támogatója és népszerűsítője a Kurir hasábjain, hanem a kezdetben csak Bécsben beszerezhető „*matéria*” (oltóanyag) közvetítője is szülővárosa felé¹¹. Erről így tanúskodik egy Rimaszombatból 1802. március 12-én keltezett, s a Kurir 25. számában közzétett olvasói levél: (városunkban) „*ezen tehát himlőnek bé oltására a Magyar Kurir egyik érdemes szerzője, kinek kebelünkben lett születésével nemes városunk dí-*

szeskedik, szolgáltatott alkalmatosságot, aki egy érdemes előljárónknak Angliából hozott tehát himlő anyaggal kedveskedett”.

Decsy (bécsi) magánéletéről is keveset tudunk. Valószínű, hogy idős fejjel, 56 éves korában, 1798-ban nősült – erre utal a már említett szerkesztőtárs, Pántzél nekrológja: „*Tizennyóltz esztendőket töltött el özvegyesgre jutott kedves Hites-társával, akit őt jól nevelt, de fel nem nevelhetett árváival egygyütt életben hátra hagyott*”. Gyermekai, özvegye további sorsáról nincs adatunk.

„*Mindnyájan igen kis poggyással érkezünk az utókorba*” – állította a nagy francia gondolkodó, **Voltaire**. Ez bizonyos mértékig érthető, hiszen az utókor mércéje általában szigorúbb, mint a nekrológot író kortársé. Decsy Sámuel poggyása azonban – úgy érezzük – a megérdemeltnél kisebb. Sokan egykönyves szerzőnek, a Pannónia Féniksz szerzőjének tartják. Mások csak a lapszerkesztőt, a bécsi Magyar Kurirt 1793-tól haláláig szerkesztő redaktort látják Decsyben. Pedig a pályafutását orvosdoktorként kezdő és e tényt jelző D. betűt a Kurir címlapján is önérzetesen feltüntető Decsy a publicisztika mellett a leíró statisztikában, egészségvédelemben, nyelvújításban, ill. a távoli tájak szakírójaként is maradandót alkotott. S az utókorra hagyott „*poggyászában*” – a felsorolaton túl – ott van a helye orvosdoktori tevékenységének is, amely szülővárosához, a „*gyökereikhez*” köthető.

JEGYZETEK

- ¹ B. Kovács 2005. 101. o.
² Visszatérve tanulmányaiából „Bécset választotta állandó lakhelyül...” Szinnyei 1893. 731. o.
³ Idézi: Kókay 1970. 403. o.
⁴ Kazinczy 1987. 87. o.
⁵ Magyary-Kossa 1940. 1. o.
⁶ Pánczél. 1816. 44. o.
⁷ Szállási. 1985. 1106. o.
⁸ A témáról bővebben lásd a Gömörország ez évi 2. számában írt dolgozatomat.
⁹ Daday 2005. 458. o.
¹⁰ Kiss. 2007. 66. o.
¹¹ Kiss. 1991. 120. o.

IRODALOM**B. Kovács István**

2005: Rimaszombat – a „gyükek” városa (Rendhagyó városkalauz). Madách-Posonium, Pozsony/Bratislava

Daday András

2005: Újabb kuriózumok az orvostudomány magyarországi történetéből. Akadémiai Kiadó, Budapest

Kazinczy Ferenc

1987: Az én életem. Magvető, Budapest

Kiss László

1990a: ...mindeneket tulajdon szemeimmel tapasztaltam... Decsy Sámuel helyszíni tudósítása az 1790-es pozsonyi koronázásról. Hét (Pozsony), 48. sz.

1990b: Lekári a ránhojiči v rokoch 1793–1795 na Slovensku. Lekársky

obzor 39/6. 349–355. o.

1991: Decsy Sámuel és a Magyar Kurir egészségnevelő szerepe a vakcináció meghonosodásában. Egészségnevelés (Budapest) 32. évf., 117–122. o.

1991–1992: Magyar orvosi névtár 1794–96-ra Decsy Sámuel Magyar Almanakjában. Orvostörténeti Közlemények (Budapest), 133–140. kötet, 137–147. o.

1992: Kísérlet Decsy Sámuel „hiatus biographicus”-ának csökkentésére. Orvosi Hetilap (Budapest), 133/6. 367–369. o.

2007: Decsy Sámuel 1788-as Osmanografiájának orvostörténeti vonatkozásai. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A küzdelemnek vége, s még sincs vége – IV. Nemzetközi Vámbéry Konferencia, Lilium Aurum, Dunaszedahely.

2008: Madács Péter (1729–1805) – adatok a jobbágyfiúból lett főorvos rimaszombati működéséhez. Gömörország, IX/2. 29–31. o.

Kókay György

1970: A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei. Budapest

Magyary-Kossa Gyula

1940: Magyar orvosi emlékek IV. kötet, Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest

Pánczél Dániel

1816: Jelentés a Magyar Kurir egyik érdekes írójának, Néhai dr. Décsy(!) Sámuel Urnak haláláról. Magyar Kurir (Bécs), 1816. január 26-i sz.

Szállási Árpád

1985: Hírlaptörténetünk első orvos szerkesztője: Decsy Sámuel. Orvosi Hetilap 126/18. 1106–1108. o.

Szinnyei József

1893: Magyar írók élete és munkái. Budapest

Kovács Attila: Zeherje 1.

Móser Zoltán

Hasonlóságok, megfelelések

A népdalt író Tompa Mihályról*

Lévay József 1885-ös jegyzetében megemlíttette a *Kizöldült az erdő fája...* kezdetű, s egyes részleteiben nagyon elterjedt Tompa-dalt, amelynek folklorizálódott változatára eddig még nem akadtunk. De közeli hasonlóságot tudunk idézni, mivel ez a vers a betyárballadák és rabénekek közvetlen rokona.

KIZÖLDÜLT AZ ERDŐ FÁJA

*Kizöldült az erdő fája, leveles,
Akinek nincs, biztos tanyát ott keres,
Akit otthon vetett ágygal nem várnak:
Minden bokor szállást ad a betyárnak.*

*Harmatos fű feje alatt a vánkos,
Setéség a takaródzó, nem káros;
Három hadnagy üzte, nyomta nagy földön...
Alhatik már: kinek tetszik, hadd jőjön!*

*Paripája szabadon van, nem bánja,
Betyár-lónak nem kell béklyó, se pányva;
El se lopják, más gazdához se vágják,
Éhen, szomjan szolgál egyet halálig.*

*Betyár legény, hejh beh puha a kezed!
A nyeregben keresed a kenyeret!
Nem jársz te ki takarásra, kepére,
Az orcádnak nem ég el a fehére!*

*Hortobágyon neked nő fel a csikó,
Ingyen adja a csapláros, ami jó;
Elszereted a menyecskét urátúl,
És vámot szedsz Tiszán innen, Tiszán túl!*

*Bekötnéd még, ha vón hová, a sárgát,
Tele raknád, ha vón mivel, a jászlát;
Egy kis tanyán meghuznád még magadat;
De senkid sincs, apád anyád megtagad!*

*Sűrű bokor, leveles ág, magas fa,
Nem ér a szél, nem ázol meg alatta!
Nem hallasz ott madárszónál egyebet, –
De ez a ház csak őszig ad fedelet.*

*Elrongyollik a padlása, teteje,
Őszi eső, havas eső ver bele;
Oldalán az északi szél ki- s bebú...
Betyár szíve beh szomorú, szomorú!*

*Zúg a szélvész, fehér a föld határa,
Vesd fel magad gyors paripád hátára,
A szélvésszel fuss versenyt a világon,
Oda, ahol ember szeme ne lásson!*

Gömörben is ismert rabénekeink közül párhuzamként egyből részletet idézünk. Ez egy olyan altípusba sorolt ének, melynek változatai így kezdődnek: „*Amoda van egy ház...*” vagy: „*Hallottad-e hírét...*”¹ (ennek vagy annak a börtönnek), majd egy búval terített asztalról s azon lévő pohárról szólnak és a sötétséggel takarózó börtönről, végül pedig a halálról. Az utolsó három strófáját idézzük, mert ez hasonlatos Tompa versének kezdetéhez:

*Ha kérdi, hol vagyok,
Mondjad, hogy rab vagyok,
Mondjad, hogy rab vagyok,
A szombati fegyház
Vaságán hervadok.*

*Térgyig bevasalva,
Könyökig a vérbe,
Könyökig a vérbe,
Szemem be van esve
A nagy sötétségbe.*

*Sötétség takaróm,
Vánkusom a tégla,
Vánkusom a tégla.
Kígyók, békák szeme
Világító gyertya.*

(Gesztete)²

A kéziratos népgyűjtések között találtunk olyan „betyaréneket” (láthatólag nem ballada, nem töredék), amely szótagszámban is megegyezik Tompa versével, s így, ezzel társítva el is énekelhető annak dallamára:

*Betyárgyerek bujdosik az erdőbe,
Azt keresi, hun lenne jobb fekvése.
Száraz levél a vánkosa, párnája,
Gyöngyharmat a takarózó dunyhája.*

*Fújja ja szél a ződ erdő zúgását,
Bár fűjná jól a sík mező harmatját,
Hogy ne láccon picci csizmám lépése
Ne keresne engemet a vármegyé.³*

*Egy hosszabb tanulmány részlete.

A következő példánk arról szól, amikor valaki egy megadott nótára írja a versét. (**Arany János**nál számos ilyen példát találunk.) Ezt azért tudjuk biztosan, mivel Tompa a *Gazdaember ömlengései* című, 21 strófából álló verse elé odaírta, hogy annak „Nótája: Jaj istenem, mit csináljak, mikor semmim sincsen!” (Csupán érdekességként jegyezzük meg, hogy **Arany János** is⁴, **Berzsenyi Dániel** is⁵ ismerte ezt a népdalt.) Elsőként idézzük fel ezt a ma is ismert népdalt:

*Jaj, Istenem, mit csinyájak,
miko' semmim sincsen,
Életembe' korhely voltam,
így oszt' semmim sincsen.*

*Sem jó ingem, sem jó gatyám,
rossz kalapom sincsen,
A dolmányom igön rongyos,
jó pár csizmám sincsen.*

*Meg is házasodtam volna,
feleségöm sincsen,
Mögszületött a kis gyerek,
még az apja sincsen. stb.⁶*

Ezután idézzük a „temérdek” strófából álló – tanító jellegű, ironikus hangvételű – költeményt. Egyébként a vers nemcsak a dallamot követi, hanem szövegével is rokon: annak mintegy az ellenpárja. Amíg a népdal a korhely-életű, semmivel nem rendelkező, semmivel nem törődő szegény ember nótája, addig a vers – ugyancsak önironikus hangvételben – egy gazdaember panasza, akit hat leánya az új divatok bejöttével teljesen elszegényített.

GAZDAEMBER ÖMLENGÉSEI

*Fia voltam az apámnak, rám maradt a telke,
Életében kamara, csűr szépen meg volt telve;
Száz forintért a szomszédba az öreg nem küldött,
Nem hagyott rám adósságot, holtig való nyűgöt.*

*Boldogultam, gyarapodtam én is addig, meddig...
De bizony már gazdaságom derekasan mellik!
Mert van nekem hat leányom, mind eladó-számban,
Csak vinné már valamennyit, kinek oda szántam!*

*Néha napján nem volt nagy lány, hanem csak kis lányka,
Vették, vitték, alighogy az iskolát kijárta;
Míg okos lesz és anyányi: most elvárják szépen...
Ím, itt vannak az enyimek élő példaképpen!*

*Mikor ez a világ bejött, felruháztam őket,
A nyakokba akasztottam egy-egy köblös földet;
Az a csinos magyar köntös nagyon illett nekik.
Még magam is gyönyörködve néztem rajtok végig.*

*De a drága mulatságtól elesett a kedvem,
Mert eleget sohse vettem, akármennyit vettem;
Jön a vásár... ez kell, az kell... oh sok még a híjja....!
Ezt a dolgot, ha soká tart, a jó Isten bírja!*

*Aztán Tinka, Lidi, Minka s valamennyi lányom!
A fő dolog nem az itten, hogy selyem, meg bársony...
Hanem a szép magyar szabás, meg hogy olcsó legyen;
Cifrázkodás átok lenne szegény magyar népen.*

*Hát az ízlés...! Ugyan apám, csak arról ne szóljon!
Divat az úr, az ad törvényt, ez ül fenn a trónon;
Csúnya, vagy szép, de felkapták; egész világ hordja,
Majd tudjuk mi.... csak a pénzre legyen inkább gondja.*

*Nekem már egy fillérem sincs, – akinek van, költsön...!
Jaj de annak meg kell lenni, – ha nincs: vegyen kölcsön!
Négy lovunk van, minek annyi! mikor helytáll kettő.
Egyik tehén mehet bátran, hiszen úgyis meddő.*

*Emberül van, gyermekeim! engedek a szónak,
Szép az élet...! ne aggasszon senkit se a holnap!
A semmiből uraskodni: ebben áll az érdem...
– Bizony, bizony furcsa világ! még ilyet nem értem!*

*Vadásszuk a ritka madárt; – űzi, ki hol érez:
S pironsággal, uzsorára, jut az ember pénzhez;
Mert bor nem kell, gyapjú nem kell, gabona-ár pangó,
S végy valamit, csak ezt hallod: ah ez a rongy bankó...!*

*Tele van a szánk panasszal, hanem azért költünk,
És különös, hogy kevés nem, de sok telik tőlünk;
Ha egy járja a bolondját, követi a másik,
Utoljára mindeniknek foga belevásik.*

*Főispánnét alispánné, ezt esküdtné látja,
Papeánynak grófleányról készül a kabátja;
Pestit majmol debreceni, debrecenit túri...
No férfiak, most kell ám még azt a földet túrni!*

*Hiszen hogy az idegen toll hullong immár: jól van!
Legyen magyar, aki magyar, viseletben, szóban!
Ósi színünk, ős erkölcsünk s nemzeti szép nótánk
Megtagadva, elcserélve: átkozottak volnánk!*

*Hordjuk a szép honi köntöst: ez a dolog rende!
De hova lett ama híres abaposztó mente?
S a nagy arany virágokkal általtörött szoknya,
Melyből hajdan anya s leány nászát ülni szokta.*

*Ha akad is: ez a mai finnyás ízlés vénli,
Olyan furcsa ott a falon az a festett néni...!
Divatos rongy, áros semmi vagyon mostan becsben,
Hej pedig a jövedelmünk nem foly, hanem cseppen!*

*Így a sujtás bizony sujtás lesz maholnap rajtunk,
És a prémet, mint a rémet úgy említi ajkunk.*

Gazdag s szegény versenyt úszik lefelé az árral...
Hanem hiszen maga lássa, aki tudva kárt vall!

Tekintetes kalmár urak, piperésznő nagysám!
Azt a holmit olyan olcsón, biz Isten nem adnám!
Kanász-kucsma, s róff szalagért száz forintot kérve:
Majd meglátjuk, akad elég, ki megadja érte.

Ez a szólás: vakulj magyar! egy kicsikét régi,
De még most is használ annak, ki a módját érti;
Batthyány-gyász, Kossuth-csipke, Garibaldi-kelme:
S nincs oly állott rossz portéka, amely el ne kelne.

Azért tehát, drága urak: szabó, ötvös, varga,
Gombkötő, szűcs! itt az idő, most vagy soha... talpra!
Kegyelmetek jó magunkat húzzon, nyúzzon, messen!
Úgy lehet ám emeletes házat venni Pesten.

Így teszünk mi! Ebéd előtt feldöntjük a tálat,
Meggyógyultunk, lábra álltunk, – s új nyavalyánk támad.
Annyit mondtuk: oh magyarság, nemzetiség jójji el,
És nem tudjuk most fogadni tiszta, józan fővel.

No de semmi! megleljük mi majd az igaz utat,
Hisz a tűz is füstöt bocsát, amikoron gyúlad;
Kiheverjük ezt a kis bajt, kiálljuk a próbát;
Nem is egy nap, nem is könnyen építék fel Rómát!

*

A folklorizáció különös esete, szép megvalósulása az utolsó példánk: A „Virágos kenderem...” kezdetű népdalunk Bihartól Moldváig ismert, vagyis eléggé elterjedt. De az aligha ismert, hogy ez egy Tompa-vers szövege. Az *árvalányhajról* című, hosszú, több részből álló regéjének első része vált népdallá. Ez a folklorizáció igen gyors volt: a vers megjelenése után egy-két évtized múlva már ismertként említik.

Virágos kenderben
Pitypalaty, pitypalaty;
Megöl a búbánat,
Galambom, el ne hagyj!

Virágos kenderem
Elázott a tóba',
Ha megcsaltál, hozzánk
Ne járj a fonóba!

Vékony a len szála,
E1 is szakad könnyen;
Híttem a szavadnak,
Meg is bántam szörnyen.

Ne lesd el az orsóm,
Mert ki nem válthatom!
Úgy fáj az én szívem,
Hogy ki sem mondhatom...

Majd amikor nem fáj
Az én szívem tája:
Megmondja, megmondja
Temetóm fejfája!

Ahogy említettem, számos változat került elő Biharban, Erdélyben, Moldvában. Honnan, miért e dalbőség, és miért csak a Kárpát-medence keleti felében, egyelőre nem tudok választ adni. A variánsok bemutatását **Kodály** és **Bartók** által gyűjtött egy-egy változattal kezdjük. Kodály 1910-ben Gyergyószentmiklóson, 1912-ben Kászónújfaluban⁷, ugyanazt a dallamot Bartók 1907-ben Gyergyóújfaluban⁸ jegyezte le.

Bartók Béla jegyzetéből tudjuk, hogy akkor (1907) előkerült egy másik variánsa Csíkszentmihályról,⁹ és ezen kívül akkor már ismert volt három másik változat Csík és Kolozs vármegyékből.¹⁰ 1912 januárjában a Belényes melletti Köröstárkányon is előkerült egy variáns.¹¹ Közel fél évszázaddal később **Jagamas János** is járt a faluban, de neki már más dallamra énekelték ezt a szöveget.¹² **Vargyas Lajos** közli A magyarság népzenejében annak a lövétei (Udvarhely) népdalnak a kottáját, amelyet 1962-ben **Vikár László** gyűjtött.¹³ **Szabadi Mihálynak** 1966-ban az alábbi népdalt énekelte Gyergyóalfaluban az 56 esztendő **Gál Mária**:

Virágos kenderem
Kiázott a tóba,
Megmondtam leányom,
Ne menj a fonóba.

Elejtet orsódat,
Nem lesz, ki feladja,
Bánatos szívedet
Ki megvigasztalja.¹⁴

Ezek a példák egyrészt a ennek a népdalnak széles körben való ismertségét mutatják, s az is jól látszik, hogy csekély változtatással a vers második strófáját vette át a nép, s ehhez csatolta a teljesen átírt 4. strófát. De a dallamról is okvetlen kell szólnunk, mivel az lengyel eredetű táncra utal, s talán ezért lehet, hogy csak Erdélyben terjedt el. **Sárosi Bálint** írja, hogy „az Európa-szerte évszázadokig divatozó lengyel táncok nyomait például az élő magyar hagyományban is megtaláljuk, de már nem lengyel dallam formájában, hanem csak a legjellemzőbb marad meg belőlük: a ritmus. Ilyen lengyel ritmust, a „krakowiak” nevű tánc ritmusát őrzi a Virágos kenderem elázott a tóba... kezdetű székegy népdalunk.”¹⁵

De ezzel még nincs vége az idézett vers folklorizációjának. Ugyanis a Tompa vers utolsó strófája is népdallá vált.

A 41 esztendőös kőrösfői **Ambrus Sándorné** 1938-ban ezt a keservest énekelte Bartók mikrofonja előtt:

1.
*Nem tudja jajt sënki, csak a jó Isten,
Milyen bánat nyomja jaz én szívemet.
Ha kicsapna, tenger lenne belőle,
Nagy a világ, elboritná örökre.*
2.
*Arra kérëm én a jó Istenémet,
Gyógyítsa még az én gyënge szívemet.
Gyógyítsa még csak még égszër, ha lehet,
Ha nëm, pedig most vëgyën el engémet.*
3.
*De szeretnék az égën csillag lënni,
S az ég alján homályosan ragyogni!
Éfél körül kerülgetném az eget,
Ha mëgtudnám, hogy a babám kit szeret.¹⁶*

Egy másik változatot is ismerünk Kőrösfőről:

1.
*Nem tudja jajt sënki, csak a jó Isten,
Milyen bánat nyomja jaz én szívemet.
Ha kicsapna, tenger lenne belőle,
Nagy a világ, elboritná örökre.*
2.
*Arra kérëm én a jó Istenémet,
Gyógyítsa még az én gyënge szívemet.
Gyógyítsa még csak még égszër, ha lehet,
Ha nëm, pedig most vëgyën el engémet.¹⁷*

A következő szövegvariáns Cekeházáról (Borsod–Abaúj–Zemplén m.) való:

*Beteg vagyok gyógyítani nem lehet,
Majd meggyógyít a hideg sír engemet.
Majd meggyógyít a koporsó zárt deszkája,
Majd ha a föld zuhog két oldalára.¹⁸*

Felsőtárkányban (Heves m.) **Borsai Ilona** ezt a változatát jegyezte le:

2.
*Éjfélt után egyet ütött az óra,
Én nem tudom, ki dalol a faluba,
Én dalolok, mert nem tudok elaludni,
Fáj a szívem, a szerelem gyötöri.*
3.
*Fáj a szívem, gyógyítani nem lehet,
Majd meggyógyít a jó Isten, ha szeret,
Majd meggyógyít a koporsóm szál deszkája,
Majd ha a föld zuhog az oldalára.¹⁹*

Idézzük fel újra Tompa versének utolsó 6 sorát, hogy ez alapján jobban lássuk annak megváltozott, népdallá vált formáját:

*„Úgy fáj az én szívem,
Hogy ki sem mondhatom...
Majd amikor nem fáj
Az én szívem tája:
Megmondja, megmondja
Temetóm fejfája!”*

Ehhez és az előző két példához kapcsolódik a következő, magyarlapádi változat:

*Jaj Istenem, de víg voltam azelőtt, :!
Míg a babám eljárt a kapum előtt. :!
De mióta a kapumat kerüli, :!
Fáj a szívem, a búbánat megöli. :!*

*Fáj a szívem, gyógyítani nem lehet, :!
Meggyógyítja a Jóisten, ha szeret. :!
meggyógyítja a koporsóm deszkája, :!
Mikor a föld zuhogva hull rája. :!²⁰*

Ennek a változatnak külön érdekessége, hogy az eleje visszautal egy Tompa-népdalra. A *tilinkóm nem szól, elhasadt...* kezdetű vers 2. és 3. strófájából idézünk két-két sort:

*„Addig beh víg volt a nótája,
Míg a rózsám hallgatott rája.”*

*„De mióta a lány nem szeret,
Búbánatnál nem szólt egyebet.”*

Átnézve a bemutatott példákat, jól látni, hogy azok, bár földrajzilag távol vannak, mégis nagyon sok egyezést mutatnak. Ez alapján ismét felmerül az örök kérdés: ki vett át kitől, ki tanult kitől? Ebben a kérdésben rejlik a folklorizáció szépsége és izgalma. A helyes választ mindig a népi gyakorlat adja, adta meg, amely kölcsönhatásról szólt, oda-vissza „járható” utakról. Csak ott lesz versből népdal, ahol – és amíg – ilyen utak vannak. Tompa – és

Czuczor, és Arany, és Petőfi – korában még voltak. Ezért válhatott több vers is népdallá.

JEGYZETEK

- ¹ Lásd még az alábbi variánsokat: Ujváry Zoltán 1977. 487. l., 485. – Hét (Gömör); Együd Árpád 1975. 73. sz. Somogyvámos (Somogy); Vargyas Lajos 1976. 208. sz. – Murakeresztúr (Zala) 212. sz. – Bekölce (Heves); Ág Tibor 1974. 295. sz. – Balogiványi (Gömör); Albert Ernő – Faragó József 1973. 100. l., 78. sz. – Torja (Háromszék)
- ² Ujváry Zoltán 1977. 484-485. Az utóbbi változata: B. Kovács István 1998. 197-198.
- ³ Énekelt Varga Mihály, 30 éves, Béc (Zala). Gyűjt. Seemayer Vilmos 1932. L. sz. 1463b.
- ⁴ Lásd erről Arany János levelét Erdélyi Jánoshoz: 1856. szept. 4-én.
- ⁵ Lásd Berzsenyi népdalgyűjteménye: 6. sz. (Merényi Oszkár 1978)
- ⁶ Közreadja Ádám Jenő 1953. 50. l., 37. sz.
- ⁷ Kodály Zoltán–Vargyas Lajos 1994: Pt. 103., ill. Kodály Zoltán–Bárdos Lajos (szerk.) 1957. 92. l., 66. sz. (A gergyói változatot Kodály beépítette a Székelyfónóba.)
- ⁸ Bartók: A magyar népdal. Révész, Dorrit (ed.) 1990, 35. sz., ill. Kodály Zoltán–Vargyas Lajos 1994: Pt. 24.
- ⁹ Bartók Béla–Kodály Zoltán 1921. 9. sz.
- ¹⁰ Szóllósy András (ed.) 1967. 269.
- ¹¹ Lajtha–Rajeczky Benjámín–Gönczy Sándor (szerk.) 1975. 78. l., 64. sz.
- ¹² Jagamas János–Faragó József 1974. 107. l., 97. sz.
- ¹³ Vargyas 2002: 425. l., 0106. sz.
- ¹⁴ Szabadi Mihály gyűjtése. Kézirat.
- ¹⁵ Sárosi Bálint 1973. 296.
- ¹⁶ Vargyas 2002: 0184. sz.
- ¹⁷ Körösfő (Kolozs), Péntek Jánosné Szabó Ilona (41). Bartók 1938. In Vargyas 2002: 089. sz.
- ¹⁸ Bakonyi Béla 1981. 42., 30. sz.
- ¹⁹ Borsai Ilona–Nagy Miklós 1981. 26., 29. sz.
- ²⁰ Szenik Ilona–Almási István 1957. 33. sz.

IRODALOM

Ág Tibor

1974: Édesanyám rózsafája. Palóc népdalok. Bratislava

Albert Ernő–Faragó József

1973: Háromszéki népballadák. Bukarest

Bakonyi Béla

1981: A szántói széles utca. Miskolc

Révész, Dorrit (ed.)

1990: A magyar népdal. Bartók Béla írásai 5. Budapest Editio Musica

Szóllósy András (ed.)

1967: Bartók összegyűjtött írásai I., Budapest

Bartók Béla–Kodály Zoltán

1921: Erdélyi magyarság. Népdalok. Budapest

Borsai Ilona–Nagy Miklós (összeállította)

1981: Eger környéki népdalok. Budapest

B. Kovács István

1998: Hervadatlan rózsagyüker. Dunaszerdahely

Sárosi Bálint

1973: Zenei anyanyelvünk. Budapest

Kodály Zoltán–Bárdos Lajos (szerk.)

1957: Százszorszép – 100 magyar népdal. Budapest

Ádám Jenő (közreadja)

1953: Tulipán. 95 magyar népdal. Budapest

Szenik Ilona–Almási István

1957: A lapádi kertek alatt. Bukarest

Jagamas János–Faragó József

1974: Romániai magyar népdalok. Bukarest

Kodály Zoltán–Vargyas Lajos

1994: A magyar népzene. Budapest

Lajtha–Rajeczky Benjámín–Gönczy Sándor (szerk.)

1975: 111 népi táncdal. (Bp. 1949) [Az átdolgozott kiadást szerkesztette: Martin György. Budapest]

Ujváry Zoltán

1977: Gömori népdalok és népballadák. Miskolc

Együd Árpád

1975: Somogyi népköltészet – Somogy néprajza I. (szerk: Bakay Kornél,

zenei szerkesztő: Olsvai Imre) Kaposvár

Vargyas Lajos

1976: A magyar népballada és Európa. II.

2002: A magyarság népzeneje. Budapest

Merényi Oszkár

1978: Berzsenyi Dániel összes művei. 154-157.

Kovács Attila: Hídember